

A photograph of a person wearing a blue and white plaid shirt, holding a small brown shrew in their hands. The image is partially obscured by large, overlapping geometric shapes in shades of blue and teal. The text is overlaid on the top left portion of the image.

ZNACZENIE hodowli zwierząt futerkowych W POLSCE

PAŹDZIERNIK 2017

Publikacja przygotowana przez
Instytut Inicjatyw Gospodarczych i Konsumenckich INSTIGOS

Projekt okładki
INSTIGOS

Projekt typograficzny
INSTIGOS

Wydawca
Instytut Inicjatyw Gospodarczych i Konsumenckich INSTIGOS
www.instigos.org
biuro@instigos.org

Wydanie pierwsze

© Copyright by Instytut Inicjatyw Gospodarczych i Konsumenckich INSTIGOS
© All rights reserved – wszelkie prawa zastrzeżone, Warszawa 2017

Publikacja dystrybuowana bezpłatnie

WPROWADZENIE	2
Rozdział I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA BRANŻY HODOWLI ZWIERZĄT FUTERKOWYCH	4
1. Rys historyczny	4
2. Handel skórami na świecie	5
2.1. Główni gracze na światowym rynku	5
2.2. Aukcje skór	8
2.3. Wpływ jakości skór na cenę	9
2.4. Dynamika rozwoju i trendy na światowych rynkach	10
3. Branża futerkowa w Polsce	12
3.1. Charakterystyka hodowli	12
3.2. Regulacje prawne	14
3.3. Aspekty społeczno-ekonomiczne hodowli zwierząt futerkowych w Polsce	15
3.3.1. Wpływy do budżetu państwa	15
3.3.2. Dynamika rozwoju	18
3.3.3. Zatrudnienie	19
Rozdział II. ETYKA I OCHRONA ŚRODOWISKA	22
4. Etyka w hodowli zwierząt futerkowych	22
5. Hodowle zwierząt futerkowych a środowisko naturalne	24
6. Bezpieczeństwo i dobrostan zwierząt na fermach	26
Rozdział III. KOMPROMIS, NASTĘPSTWA LIKWIDACJI BRANŻY I STRONY ZAINTERESOWANE ...	31
7. Możliwe rozwiązania kwestii spornych	31
7.1. Zaostrzenie prawa i jego egzekwowanie	31
7.2. Certyfikacja	33
8. Lobbing na rzecz likwidacji branży	34
8.1. Komu zależy na zakazie hodowli zwierząt futerkowych w Polsce?	34
8.2. Firmy utylizacyjne pośrednim konkurentem	35
9. Możliwe skutki zakazu hodowli zwierząt futerkowych w Polsce	37
10. Opinia Polaków na temat likwidacji branży	38
PODSUMOWANIE	40
BIBLIOGRAFIA	43
ZAŁĄCZNIKI	48

WPROWADZENIE

W ostatnim czasie jesteśmy świadkami ataków na branżę futrzarską w Polsce. Ekolodzy i obrońcy praw zwierząt od kilku lat organizują medialne kampanie mające na celu jej likwidację. Parlamentarny Zespół Przyjaciół Zwierząt prowadzi prace nad projektem ustawy wprowadzającej całkowity zakaz hodowli zwierząt futerkowych w Polsce. Ta gałąź polskiego rolnictwa ma jednak istotny wpływ na gospodarkę, jesteśmy bowiem czołowym graczem na światowym rynku skór zwierząt futerkowych. Konsekwencje wprowadzenia takiego zakazu mogą okazać się dotkliwe.

Według stanu na dzień 23.08.2017 r. Parlamentarny Zespół Przyjaciół Zwierząt takiego projektu ustawy jeszcze nie wniósł, ale prace nad nim się toczą. Dotyczy on zmiany ustawy o ochronie zwierząt oraz zmiany niektórych innych ustaw i przewiduje wprowadzenie całkowitego zakazu hodowli zwierząt w celu pozyskiwania futer. Także Stowarzyszenie Otwarte Klatki złożyło petycję w sprawie wprowadzenia takiego zakazu¹. Jednocześnie trwa coraz bardziej intensywna debata na temat dobrostanu zwierząt na fermach futerkowych oraz znaczenia hodowli dla Polskiej gospodarki.

Celem niniejszego raportu jest przybliżenie funkcjonowania branży hodowli zwierząt futerkowych, analiza znaczenia Polski na światowych rynkach, wskazanie korzyści społeczno-ekonomicznych oraz środowiskowych z niej płynących, a także przedstawienie potencjalnych konsekwencji ewentualnego wprowadzenia zakazu hodowli zwierząt futerkowych w Polsce. Przedstawione zostały również główne zastrzeżenia organizacji postulujących likwidację branży wraz z możliwymi rozwiązaniami, mającymi na celu poprawę obecnej sytuacji, bez uciekania się do rozwiązań skrajnych.

Raport opiera się na badaniach wtórnych, danych Głównego Urzędu Statystycznego, analizach rządowych, oraz zestawieniach i publikacjach prowadzonych przez naukowców, organizacje zrzeszające hodowców, organizacje ekologiczne, dziennikarzy oraz innych.

Pierwsza część niniejszego raportu ma na celu przybliżenie głównych aspektów branży, jej charakterystyki oraz dynamiki rozwoju. Zaprezentowane zostały ekonomiczne oraz społeczne korzyści płynące z tej gałęzi rolnictwa w Polsce oraz prawne podstawy działania ferm zwierząt futerkowych.

¹ Jurgiel, K., *Odpowiedź na interpelację Pana Janusza Cichonia i Pana Jarosława Urbaniaka, Postów na Sejm RP, z dnia 21.02.2017 r., nr 10132*, Warszawa, 07.03.2017 r., <http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EE/%24FILE/i10132-o1.pdf>.

Druga część traktuje o kwestiach etycznych i ekologicznych. Poruszone zostały zagadnienia związane z dobrostanem zwierząt oraz podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na główne zarzuty obrońców praw zwierząt i zwolenników likwidacji branży.

W trzeciej części opisane zostały kroki już podjęte oraz dalsze propozycje, mające na celu walkę z potencjalnymi nadużyciami w branży oraz sukcesywne podnoszenie standardów i jakości hodowli, co powinno okazać się korzystne dla wszystkich stron. Przeanalizowane zostało również środowisko konkurencyjne, zarówno bezpośrednie jak i pośrednie, w celu zidentyfikowania podmiotów niezainteresowanych kompromisem, lecz lobbujących za całkowitym zakazem hodowli zwierząt futerkowych w Polsce. Na koniec przedstawione zostały wyniki sondażu badającego zdanie opinii publicznej na temat likwidacji branży.

Całość rozważań została ujęta w podsumowaniu, w którym to przytoczone zostały główne zagadnienia i wnioski z raportu.

CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA BRANŻY HODOWLI ZWIERZĄT FUTERKOWYCH

1. Rys historyczny

Przemysł futrzarski ma długą historię. Skóry zwierzęce były używane przez człowieka do okrycia ciała od zarania dziejów. Ich naturalne właściwości, takie jak utrzymywanie ciepła czy wytrzymałość, na stałe wprowadziły ten surowiec do przemysłu odzieżowego. W średniowieczu głównym dostawcą futer w Europie i Azji była Rosja, a najważniejszym miejscem handlu było miasto Lipsk w Niemczech. Silna pozycja Rosji przetrwała aż do XIX wieku. W połowie XVII wieku rozpoczęto handel futrami na kontynencie amerykańskim. W okresie kolonialnym Francja zaczęła budować swoją silną pozycję w branży futrzarskiej. Na przełomie XIX i XX wieku Kanadyjczycy zapoczątkowali hodowlę lisów, skąd szybko gatunek ten został wprowadzony w krajach nordyckich. Dzisiaj, farmy futrzarskie w państwach skandynawskich, głównie w Danii, stanowią znaczącą liczącą się gałąź rolnictwa².

W dwudziestym wieku futra zyskały miano produktu luksusowego i mimo protestów aktywistów, które zaczęły się pojawiać pod koniec ubiegłego wieku, na stałe zagościły na największych światowych wybiegach³. Dzisiaj na terenie Europy mieszczą się 5072 farmy zwierząt futerkowych, najwięcej w Danii⁴. Polska jest na drugim miejscu z liczbą 1014⁵. Roczna produkcja na naszym kontynencie sięga blisko 46 mln skór, z czego niemal 43 mln to skóry norek. Branża rozwija się dynamicznie, bo na przełomie ostatnich dziesięciu lat produkcja wzrosła aż o 65 %⁶.

“*Dzisiaj na terenie Europy mieszczą się 5072 farmy zwierząt futerkowych, najwięcej w Danii.
Polska jest na drugim miejscu z liczbą 1014.*”

² *Fur Sector History*, FurEurope, <http://www.fureurope.eu/fur-sector-history/> (dostęp 10.07.2017).

³ *History of Fur in Fashion: Introduction*, <http://www.fashionintime.org/history-fur-fashion-introduction/> (dostęp 10.07.2017).

⁴ FurEurope, *Annual Report 2015*, Bruksela 2015.

⁵ Główny Inspektorat Weterynarii, *Sprawozdanie z realizacji zadań Inspekcji Weterynaryjnej w 2015 r.*, https://www.wetgiw.gov.pl/artykuly/274/pliki/20160704142057_sprawozdaniezdzialnociiwroku2015.pdf.

⁶ FurEurope, *Annual Report 2015*, *op. cit.*

W Polsce hodowle zwierząt futerkowych mają blisko stuletnią tradycję. Pierwsze amatorskie hodowle nerek powstały w roku 1928, a pierwsza aktywność handlowa Polski w związku z importem nerek amerykańskich miała miejsce w latach 50-tych XX wieku. Ostatni osobnik dziko żyjących nerek europejskich został odnotowany w Polsce w latach 20-tych ubiegłego wieku. Norka hodowlana nie oddziaływała więc na populację nerek europejskich dziko żyjących w Polsce. Nie ma również dowodu na wpływ norki hodowlanej na wyginięcie populacji norki europejskiej w naszym kraju. W latach 50-tych na terenie ZSRR prowadzono na szeroką skalę introdukcję populacji norki amerykańskiej, wprowadzając do środowiska naturalnego około 20 tys. osobników. W połowie lat 70-tych dotarły one do Polski⁷.

2. Handel skórami na świecie

2.1. Główni gracze na światowym rynku

Według organizacji FurEurope europejska produkcja skór futerkowych, wytwarzająca blisko 46 milionów sztuk rocznie na 5 tysiącach ferm w 22 krajach, stanowi niemal połowę globalnej produkcji⁸. W 2012 roku jej wartość szacowana była na 2,5 mld euro⁹.

Rysunek 1 pokazuje, że głównymi graczami na rynku produkcji skór zwierząt futerkowych na świecie są kraje europejskie z udziałem wynoszącym 46% oraz Chiny, będące największym konkurentem z udziałem na poziomie 37%. Rysunek 2 pokazuje rozkład udziału w produkcji skór w Europie, gdzie blisko połowa skór pochodzi z Danii (47,8%). Na drugim miejscu jest Finlandia (17,4%), a na trzecim Polska (11,6%). Dane te ukazują szacowny przez PwC stan na rok 2013. Z najnowszych badań wynika, że Polska zwiększyła produkcję do blisko 10 mln skór rocznie, wyprzedzając tym samym Finlandię (produkującą ponad 4 mln skór) i zajmując drugie miejsce w Europie w produkcji skór zwierząt futerkowych. Dania wciąż zajmuje pierwsze miejsce z produkcją przekraczającą 17 mln skór zwierząt futerkowych rocznie¹⁰.

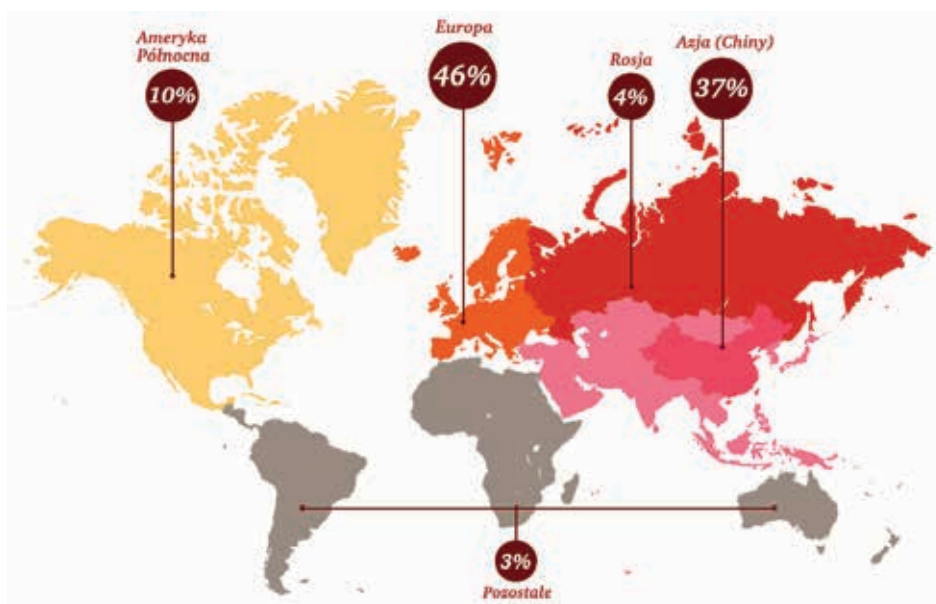
⁷Norka Fermowa, PZHiPZF, <http://pzhpzf.pl/norka-fermowa.html> (dostęp 15.07.2017).

⁸Value Chain, FurEurope, <http://www.fureurope.eu/people-in-the-fur-sector/value-chain/> (dostęp 15.07.2017).

⁹Wpływ ekonomiczny branży hodowli zwierząt futerkowych na gospodarkę Polski, PwC Polska Sp. z o.o., 19.05.2014.

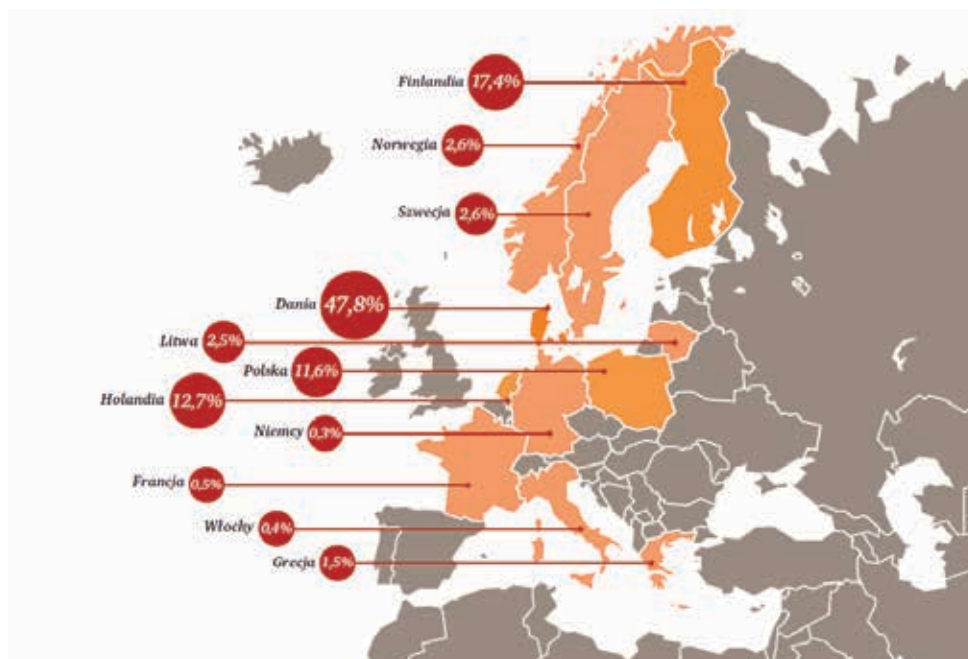
¹⁰Fur Industry by Country, FurEurope, <http://www.fureurope.eu/fur-information-center/fur-industry-by-country/> (dostęp 15.07.2017).

Rys. 1. Procentowy udział wybranych regionów świata w globalnej produkcji skór zwierząt futerkowych w 2012 roku.

Źródło: *Wpływ ekonomiczny branży hodowli zwierząt futerkowych na gospodarkę Polski*, PwC Polska Sp. z o.o., 19.05.2014.

Rys. 2. Udział w łącznej wartości produkcji skór zwierząt futerkowych w Europie wg krajów (%).

Źródło: *Wpływ ekonomiczny...*, op. cit.

Szwedzi w ostatnich latach zwiększyli produkcję skór norek o 20%. W związku z debatą o etyce hodowli w Norwegii część polityków i urzędników państwowych osobiście zaczęła odwiedzać fermy, a specjalnie powołana komisja stworzyła plan zrównoważonego rozwoju tej gałęzi rolnictwa. W 2015 roku Norwegia otworzyła 100 nowych ferm¹¹. Natomiast w Holandii w grudniu 2016 roku Sąd Najwyższy podtrzymał decyzję o zakazie hodowli zwierząt futerkowych¹².

Dania jest największym w Europie producentem skór zwierząt futerkowych. Duńczycy produkują dwukrotnie więcej skór futerkowych niż Polska – około 20 mln sztuk rocznie¹³. Ponieważ branża mody jest jedną z ważniejszych gałęzi duńskiej gospodarki, rząd poważnie traktuje debatę o etyce przemysłu futrzarskiego. Na Uniwersytecie Kopenhaskim utworzono centrum badań nad produkcją norek, ich zdrowiem i dobrostanem.

Także Finlandia jest ważnym w Europie producentem futer, zapewniającym 100 mln euro wpływów rocznie do krajowego budżetu, a wartość ta rośnie z roku na rok¹⁴. Finlandia jest jednym z głównych producentów skór futerkowych w Europie. Ze względu na kontrowersje pojawiające się wokół branży, rząd zainwestował znaczne środki w badania. Te z kolei nie pokazały żadnych przesłanek przemawiających za zaostrzeniem prawa w Finlandii. Między rokiem 2014 a 2015 produkcja skór futerkowych w tym kraju wzrosła o 38%¹⁵.

Fashion Week w Mediolanie wyznacza trendy modowe na całym świecie. W kolekcji jesień/zima 2015 futro gościło w zdecydowanej większości pokazów. Jest to bezpośrednie potwierdzenie faktu, że pomimo dyskusji i kampanii antyfutrarskich, zainteresowanie tym surowcem nie maleje. Pomimo prób wprowadzenia zakazu hodowli zwierząt futerkowych we Włoszech, ograniczenia nigdy nie uzyskały ram prawnych¹⁶.

Rynek futrzarski powiększa się o nowe państwa, takie jak Kazachstan, Uzbekistan, Turcja czy Iran. Dywersyfikacja rynków zmniejsza zależność od niewielkiej liczby dużych dostawców, takich jak na przykład Chiny¹⁷. Ponieważ popyt na futra nie maleje, konkurencja wśród producentów jest coraz większa. Niesie to za sobą pewne korzyści, takie jak np. ciągła poprawa jakości skór i coraz wyższe standardy prowadzenia hodowli.

---

¹¹FurEurope, *Annual Report 2015*, *op. cit.*

¹²*Dutch Supreme Court upholds ban on fur farming*, Dutch News, grudzień 2016, <http://www.dutchnews.nl/news/archives/2016/12/dutch-supreme-court-upholds-ban-on-fur-farming/> (dostęp 12.07.2017 r.).

¹³Fermowe Zwierzęta Futerkowe, PZHiPZF, <http://pzhpzf.pl/fermowe-zwierzeta-futerkowe.html> (dostęp 12.07.2017 r.).

¹⁴FurEurope, *Annual Report 2015*, *op. cit.*

¹⁵*Ibidem.*

¹⁶*Ibidem.*

¹⁷*Ibidem.*

2.2. Aukcje skór

Handel surowymi skórami zwierząt futerkowych odbywa się poprzez domy aukcyjne. Aukcje odbywają się kilka razy do roku, a hodowcy najczęściej dostarczają skóry do kilku różnych punktów w celu zdywersyfikowania ryzyka. Do największych w Europie należą domy aukcyjne Saga Furs w Helskinkach i Copenhagen Fur w Kopenhadze. Pierwszy z nich w 2015 roku sprzedał 11,1 mln skór za kwotę 637 mln euro. Duński dom aukcyjny w tym samym roku odnotował wartość sprzedaży opiewającą na 1,47 mld euro za 30 mln skór. Głównymi odbiorcami są Włochy, Grecja i Francja¹⁸. Poza Europą do najważniejszych domów aukcyjnych zajmujących się sprzedażą skór zwierząt futerkowych należą: North American Fur Auctions (NAFA) w Toronto, Sojuzpushnina z siedzibą w Moskwie, American Legend Auctions (ALC) w Seattle, oraz Fur Harvesters Auction Inc. (FHA) w Ontario. Ten ostatni zajmuje się handlem skór zwierząt dzikich. W roku 2014 ALC i Saga Furs zawarły długoterminową współpracę strategiczną¹⁹.

W sezonie 2016/2017 Polska weźmie udział w dwunastu aukcjach trzech domów aukcyjnych: NAFA, Copenhagen Fur i Saga Furs. Przed każdą z aukcji przeprowadzana jest inspekcja, w której biorą udział kupcy. W ciągu 86 dni sprzedażowych oferowane są skóry różnych gatunków zwierząt futerkowych. Podczas aukcji Saga Furs otwierającej sezon w grudniu 2016 oferowano głównie skóry lisów, w ogóle nie sprzedając skór z norek²⁰. Te ostatnie przeważają jednak na pozostałych aukcjach.

Aukcja w Saga Furs

Źródło: Saga Furs, <http://www.sagafurs.com>.

¹⁸ FurEurope, *Annual Report 2015*, op. cit.

¹⁹ *Wpływ ekonomiczny...*, op. cit.

²⁰ *Aukcje*, PZHiPZF, <http://pzhpzf.pl/szczegoly/dwie-pierwsze-aukcje-sezonu-20162017.html> (dostęp 12.07.2017).

Pierwsza w sezonie 2016/2017 aukcja skór norek odbyła się w domu Copenhagen Fur. Oferta pod względem ilości sztuk spadła wobec roku poprzedniego, ale ceny utrzymały się na podobnym poziomie. Początek sezonu w domu aukcyjnym Saga Furs charakteryzował się ogólnym wzrostem cen skór, szczególnie tych w najlepszym gatunku Saga Royal. Zanotowano także 30-procentowy wzrost cen ogółu towarów. Do głównych kupców należą w tym sezonie Chiny, Korea Południowa, Rosja, Turcja oraz Włochy²¹.

2.3. Wpływ jakości skór na cenę

Krótką okrywa włosowa oraz gruba i gęsta warstwa spodnia to cechy charakteryzujące skóry dobrej jakości. To z nich najczęściej powstają futra. Skóry niższej jakości przeznaczają się natomiast na czapki czy torebki²². Na jakość skór niewątpliwym wpływ ma odpowiednie żywienie zwierząt, ich geny oraz zarządzanie firmą.

Domy aukcyjne klasyfikują skóry i łączą je w loty, co pozwala określić późniejszą cenę wyjściową produktu. Mając na uwadze konieczność prowadzenia niezbędnych badań nad czynnikami mającymi wpływ na jakość skór, aby móc handlować towarem lepszej jakości za wyższą cenę, domy aukcyjne często dają hodowcom dostęp do licznych informacji i wyników ekspertyz. W tym celu Copenhagen Fur stworzyło innowacyjne narzędzie dla hodowców, służące do porównania swojego produktu z ofertą innych dostawców. Zawarto w nim informacje dotyczące chowu, żywienia, procesu i technologii produkcji, aż po finalną sprzedaż. Analizując te dane hodowcy mogą zidentyfikować obszary wymagające poprawy. Dzięki temu, z roku na rok, jakość oferowanych futer jest wyższa²³.

Niezwykle ważnym obszarem badań, ze względu na różne możliwości trawienia i wchłaniania paszy, jest karmienie indywidualne. Badanie uwarunkowań skarmiania ma na celu wzrost efektywności żywienia zwierząt, poprawę ich zdrowia oraz redukcję kosztów.

Deli Montgomery w wywiadzie z kanadyjskim hodowcą norek na fermie Buhl-Frye zadała szereg pytań dotyczących indywidualnego karmienia i traktowania zwierząt. Odpowiedzi były jednoznaczne. Każdy hodowca produkujący skóry dobrej jakości traktuje swoje zwierzęta bardzo indywidualnie, troszczy się o nie, a ich dobro jest dla niego priorytetem. Jeśli zwierzę żyje w stresie, jest chore, lub w jakikolwiek sposób odczuwa dyskomfort, przekłada się to na jakość okrywy włosowej. Jeśli jakość skór jest niska, hodowla bardzo szybko okazuje się nieopłacalna – im wyższej jakości skóra, tym bardziej satysfakcjonującą cenę otrzyma hodowca. Dobrostan zwierząt pozostaje zatem w bezpośredniej korelacji z jakością skór²⁴.

²¹ *Aukcje...*, *op. cit.*

²² Bielański, P., Wrzeczionowska, M., *Organizacja obrotu skórami zwierząt futerkowych*, Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, 2013 r.

²³ *Technology*, Copenhagen Fur, <http://www.kopenhagenfur.com/fur-farming/technology> (dostęp: 12.07.2017 r.).

²⁴ *Fur Ethics*, Fur Commission USA, <http://furcommission.com/fur-ethics/> (dostęp: 17.07.2017 r.).

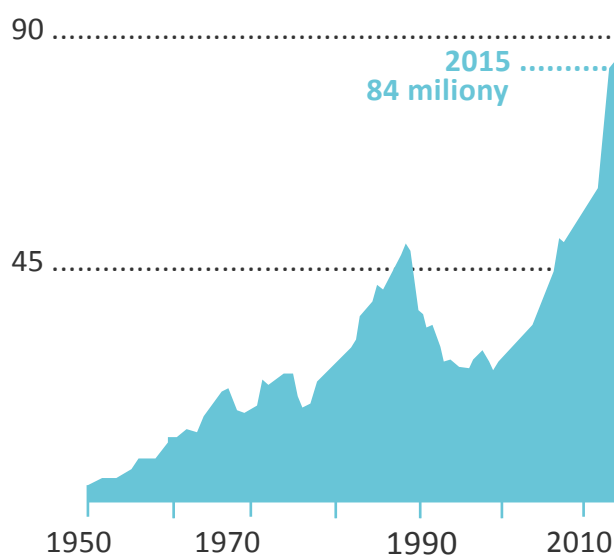

Praca przy zwierzętach na polskiej fermie.
Źródło: <http://www.enorka.info>

2.4. Dynamika rozwoju i trendy na światowych rynkach

Światowy rynek futer notował stabilny wzrost do końca lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Na przełomie XX i XXI wieku miał jednak miejsce znaczący spadek, po którym nastąpił dynamiczny wzrost trwający do dzisiaj. Dynamika ta została przedstawiona na przykładzie populacji hodowlanej norki amerykańskiej, mającej największy udział w handlu skórami futerkowymi, na Rysunku 3.

Rys. 3. Globalna produkcja skór norek (w mln)

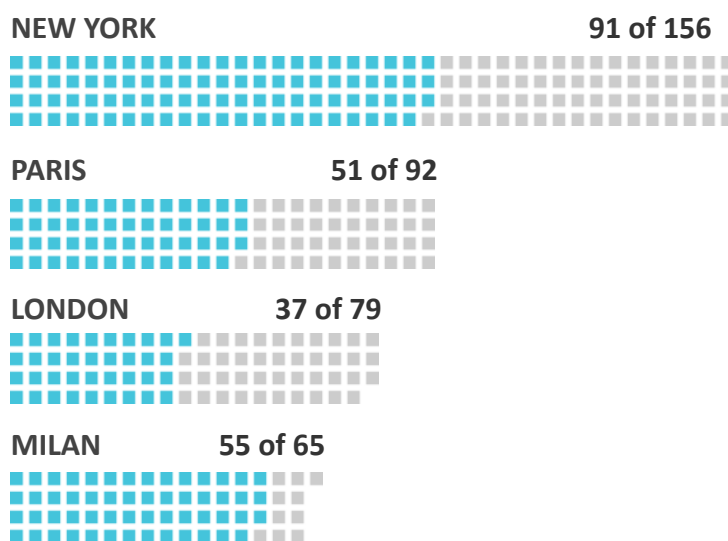

Źródło: „National Geographic”, <http://www.nationalgeographic.com/magazine/2016/09/skin-trade-fur-fashion/> (dostęp 15.07.2017 r.).

W 2015 r. kupcy surowych skór zwierząt futerkowych dokonali rekordowych transakcji, tworząc wysoki poziom zapasów. W związku z tym przewiduje się niewielki spadek w sprzedaży w kolejnych latach. Eksperti szacują jednak, że dotyczyć to będzie głównie rynku chińskiego, który w roku 2014 wyprodukował rekordową ilość skór w liczbie 35 mln. Przewidywany spadek wynieść może 5 mln skór w nadchodzącym roku. Obniżenie popytu nie powinno znacząco wpłynąć na europejskie hodowle słynące z wysokiej jakości skór futerkowych (Polska i Dania), które dzięki spadkowi sprzedaży wyrobów chińskich zyskują większy udział w rynku²⁵. Futra nie tracą na popularności wśród projektantów mody. Jak zostało to zobrazowane na Rysunku 4, prawie dwie trzecie damskiej kolekcji jesień/zima 2016 zawierały futra lub elementy futrzarskie.

Rys. 4. Futra na największych światowych pokazach mody w kolekcji Jesień/Zima 2016.

Źródło: „National Geographic”, <http://www.nationalgeographic.com/magazine/2016/09/skin-trade-fur-fashion/> (dostęp: 15.07.2017 r.).

Przemysł futrzarski jest w bardzo dobrej kondycji, a popyt na skóry futerkowe nie maleje. Pomimo licznych akcji promujących prawa zwierząt, przemysł mody nie rezygnuje z tego surowca.

Futra w pokazie mody

Źródło: Saga Furs, <http://www.sagafurs.com/inspiration/>

²⁵FurEurope, *Annual Report 2015*, op. cit.

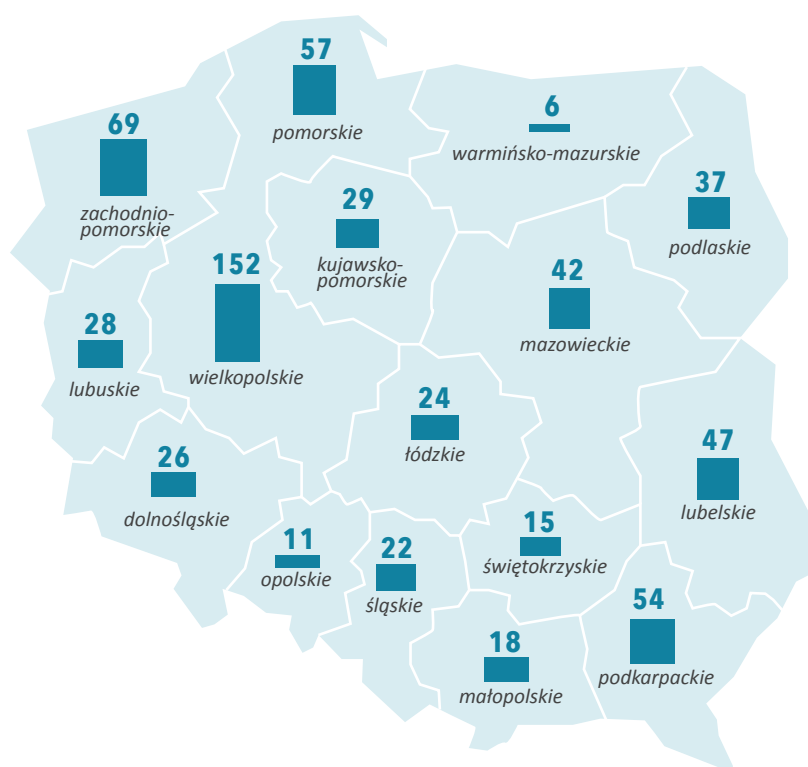
3. Branża futerkowa w Polsce

3.1. Charakterystyka hodowli

Główny Inspektorat Weterynarii podaje, że na koniec roku 2015 liczba nadzorowanych podmiotów utrzymujących zwierzęta futerkowe wynosiła 1014²⁶. W drugiej połowie 2016 roku organy Inspekcji Weterynaryjnej objęły kontrolami aż 1022 fermy zwierząt futerkowych, z czego 730 było fermami zwierząt mięsożernych, a 292 roślinożernych. Największa koncentracja hodowli widoczna jest w województwach wielkopolskim oraz zachodniopomorskim²⁷. Farmy najczęściej zlokalizowane są na obszarach o glebach niskiej jakości, nienadających się pod uprawę roślin²⁸.

Na Rysunku 5 przedstawione jest rozmieszczenie ferm zwierząt futerkowych w Polsce wg województwa (stan na styczeń 2014 r.). W naszym kraju hoduje się głównie norki amerykańskie, lisy, jenoty, szynszyle oraz tchórzofretki. Do najpopularniejszych gatunków zalicza się pierwsze trzy.

Rys. 5. Liczba ferm zwierząt futerkowych w poszczególnych województwach. Stan na styczeń 2014 r.

Źródło: *Wpływ ekonomiczny...*, op. cit.

²⁶Główny Inspektorat Weterynarii, *Sprawozdanie...*, op. cit.

²⁷Jurgiel, K., *Odpowiedź na interpelację Pana Arkadiusza Myrchy, Posała na Sejm RP, z dnia 28.06.2017 r., nr 13383*, Warszawa, 10.07.2017, <http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EF/%24FILE/i13383-o1.pdf> (dostęp 27.07.2017).

²⁸*Fermowe Zwierzęta Futerkowe*, PZHiPZF, op. cit.

Od ponad dekady głównym zwierzęciem futerkowym hodowanym w Polsce jest norka amerykańska. Według danych Zakładu Hodowli Owiec, Kóz i Zwierząt Futerkowych Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy, w 2014 roku ten gatunek stanowił 71,7% wszystkich zwierząt futerkowych hodowanych w Polsce²⁹. Analiza PwC szacuje wyższy odsetek, podając, że hodowla norek w małych gospodarstwach hodujących do 5 tys. zwierząt wynosi 85%, natomiast duże gospodarstwa (hodujące powyżej 5 tys. zwierząt) niemal w całości zajmują się hodowlą norek³⁰. Na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r., organizacji zrzeszających hodowców oraz informacji Instytutu Zootechniki Państwowego Instytutu Badawczego oszacowano, że w 2014 liczba samic zwierząt futerkowych na fermach w Polsce wynosiła około 2,635 mln sztuk stada podstawowego, tj. samic reprodukcyjnych zwierząt futerkowych³¹.

Norki hodowlane różnią się znacząco od norek dziko żyjących. Zmieniły swój wygląd i behawioryzm, są łagodne i większe, różna jest także długość i barwa okrywy włosowej. Norki hodowlane utraciły zdolność radzenia sobie w warunkach dzikich, rzadko dożywając drugiego miesiąca życia poza fermą³².

Norki na fermach

Źródło: <http://www.enorka.info>

²⁹ Bernacka, H., Święcicka, N., Zawiślak, J., *Wyniki oceny pokroju zwierząt futerkowych hodowanych na polskich fermach objętych oceną wartości użytkowej i hodowlanej w latach 2010–2014*, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy, 2016 r.,

³⁰ *Wpływ ekonomiczny...*, op. cit

³¹ Jurgiel, K., *Odpowiedź na dezyderat nr 41 Komisji do Spraw Petycji do Prezesa Rady Ministrów w sprawie zakazu hodowli zwierząt z rodziny psowatych na futro z dnia 8 czerwca 2017*, Warszawa, 17.07.2017, http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/pet_20170718_d41/%24file/pet_20170718_d41.pdf (dostęp: 27.07.2017 r.).

³² *Norka Fermowa*, op. cit.

2.1. Regulacje prawne

W świetle polskiego prawa zwierzęta futerkowe są zwierzętami gospodarskimi i traktowane są na równi z trzodą chlewną, bydłem czy drobiem³³. Powstawanie jak i utrzymanie ferm podlega restrykcyjnemu prawu. Zarówno Polska jak i Unia Europejska stworzyły regulacje dotyczące funkcjonowania tej branży. Podstawowym aktem prawnym jest *Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich*. Ustawa nakłada obowiązek prowadzenia księgi i rejestru hodowlanego każdego gatunku zwierząt futerkowych³⁴.

Powstanie fermy musi być zgodne z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego. Przed wydaniem pozwolenia na budowę inwestor musi uzyskać zgodę regionalnego dyrektora ochrony środowiska oraz wójta dotyczącą środowiskowych uwarunkowań na podstawie *Ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*. Po uzyskaniu pozytywnych decyzji w sprawie spójności zagospodarowania przestrzennego i spełnienia wymogów środowiskowych, starosta wydaje pozwolenie na budowę na podstawie *Ustawy z dn. 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane*³⁵.

Budowa, a następnie utrzymanie fermy musi być zgodne z *Ustawą z dn. 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*, odnoszącą się w tym przypadku przede wszystkim do ochrony gleby, zieleni, naturalnego ukształtowania terenu oraz reżimu wodnego³⁶.

Dobrostan zwierząt na fermach reguluje m.in. *Ustawa z dn. 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt*. Na podstawie tej ustawy hodowcy podlegają nadzorowi Inspekcji Weterynaryjnej. Powiatowi lekarze weterynarii prowadzą rejestr oraz regularne kontrole ferm. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 sierpnia 2016 r. w sprawie rejestru podmiotów prowadzących działalność nadzorowaną szczegółowo określa wymogi formalne oraz zakres rejestru. Zalicza się do nich m.in. miejsce prowadzenia działalności, dane kontaktowe, źródła poboru wody, status zdrowotny gospodarstwa, oraz stan systemu oczyszczania ścieków³⁷. Każda ferma podlega zatem licznym regulacjom i kontrolom oraz posiada numer weterynaryjny.

Fermy futerkowe podlegają również prawom europejskim, jak np. *Rozporządzeniu Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania*. Rozporządzenie określa dozwolone metody uśmiercania zwierząt oraz nakłada obowiązek obecności lub bezpośredniego nadzoru osoby o określonych kwalifikacjach potwierdzonych świadectwem,

³³ Deresińska, M., *O hodowli zwierząt futerkowych w Polsce*, Wielkopolska Izba Rolnicza <http://www.wir.org.pl/archiwum/raporty/futerkowe.htm> (dostęp: 17.07.2017 r.).

³⁴ Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich, Dz.U. 2007 nr 133 poz. 921.

³⁵ *Fermy zwierząt futerkowych – regulacje prawne*, <http://www.enorka.info/index.php/prawo> (dostęp: 15.07.2017 r.).

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

wymienionych w artykule 7.3 *Rozporządzenia*³⁸. Co więcej, terminy uśmiercania zwierząt muszą być zgłaszane powiatowemu lekarzowi weterynarii odpowiednio wcześniej. Na hodowcy ciąży obowiązek opracowania pisemnej procedury uśmiercania zwierząt oraz prowadzenia kontroli ich ogłuszania³⁹.

3.3. Aspekty społeczno-ekonomiczne hodowli zwierząt futerkowych w Polsce

3.3.1. Wpływy do budżetu państwa

Hodowla zwierząt futerkowych ma znaczący wpływ na polską gospodarkę. Jak podaje Związek Hodowców i Producentów Zwierząt Futerkowych, branża ta stanowi jedną z najbardziej rentownych gałęzi polskiego rolnictwa⁴⁰. Eksperti Banku Zachodniego WBK w rankingu Eksportowe TOP50 2016 umieścili branżę hodowli zwierząt futerkowych na 3. miejscu najbardziej perspektywicznych gałęzi polskiej gospodarki⁴¹. Co więcej, jest to branża niemal w całości oparta na polskim kapitale. Aż 92 procent właścicieli ferm deklaruje, że nie korzysta i nigdy nie korzystała z zagranicznych źródeł finansowania⁴². Oznacza to, że środki finansowe nie są wyprawdane za granicę, lecz zostają w Polsce. Jest to niezwykle istotne z punktu widzenia gospodarki kraju. Dodatkowo, jak wynika z danych Głównego Inspektoratu Weterynarii, aż 97% ferm mięsożernych zwierząt futerkowych funkcjonuje wyłącznie w oparciu o Polski kapitał. W przypadku hodowli roślinożernych zwierząt futerkowych współczynnik ten wynosi 99,3%, co przekłada się na 98% udziału polskich hodowców w ogóle produkcji skór zwierząt futerkowych na terytorium RP⁴³. Po roku 2000 nie powstała w Polsce żadna ferma zwierząt futerkowych o wyłącznie zagranicznym kapitale.

Niemal całkowita produkcja polskich skór futerkowych przeznaczona jest na eksport, a w 2016 roku suma ich sprzedaży wyniosła aż 10 mln sztuk⁴⁴, a to niemal o 3 mln sztuk więcej niż trzy lata wcześniej.

³⁸ *Rozporządzenie Rady (WE) NR 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania* (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 303/1, 18.11.2009 r..

³⁹ Główny Inspektorat Weterynarii, *Nowe przepisy w zakresie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania*, http://old.wetgiw.gov.pl/index.php?action=art&a_id=4629 (dostęp: 29.07.2017 r.).

⁴⁰ *Ekonomiczny i społeczny aspekt hodowli*, PZHiPZF, <http://pzhipzf.pl/ekonomiczny-i-spoeczny-aspekt-hodowli.html> (dostęp: 15.07.2017 r.).

⁴¹ *Program Rozwoju Eksportu*, Bank Zachodni WBK, <https://www.bzwbk.pl/ms/rozwoju-eksportu/baza-wiedzy/kierunki-eksportu/50-polskich-branz-skazanych-na-sukces-z-a-granica-wg-bz-wbk.html> (dostęp: 02.08.2017 r.).

⁴² *Badanie zatrudnienia oraz źródeł finansowania ferm zwierząt futerkowych w Polsce*, Instytut Inicjatyw Gospodarczych i Konsumentckich INSTIGOS, Warszawa, 23.08.2017.

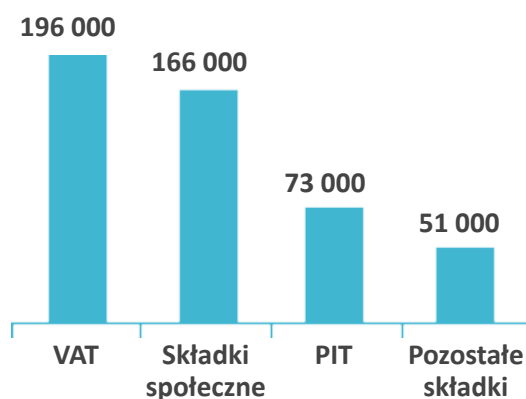
⁴³ <https://pasze.wetgiw.gov.pl/uppz1/demo/index.php?l=pl&s=18> (dostęp: 23.08.2017 r.)

⁴⁴ *Hodowla Zwierząt Futerkowych w Polsce. Dane dotyczące branży*, Fundacja Wsparcia Rolnika Polska Ziemia, Instytut Gospodarki Rolnej, ISBN 978-83-947713-0-0, 2017.

Wartość polskiego eksportu skór futerkowych między 2012 a 2015 rokiem wzrosła z 1,090 mld zł do 1,421 mld zł⁴⁶, co stanowi ponad połowę wartości eksportu wyprawionych i niewyprawionych skór pochodzących z naszego kraju. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, największym odbiorcą polskich skór futerkowych są kolejno Kanada, Dania i Finlandia. Po wyrobach przemysłu elektromaszynowego, surowe skóry futerkowe stanowią drugi najważniejszy produkt eksportowy Polski do Kanady, stanowiący 20,8% całego eksportu do tego kraju⁴⁷. Niewątpliwie zatem skóry odgrywają bardzo istotną rolę w wymianie handlowej i gospodarczych stosunkach polsko-kanadyjskich, a na mocy umowy CETA postępuje ciągła liberalizacja handlu między tymi krajami.

Ministerstwo Rozwoju i Finansów nie jest w stanie wyodrębnić podatku należnego z tytułu prowadzenia określonego działu specjalnego produkcji rolnej. Jedyne dostępne informacje dotyczą jego szerszego zakresu, a mianowicie rozliczenia wszystkich podatników prowadzących działy specjalne produkcji rolnej (w tym hodowla zwierząt futerkowych). W 2015 roku było to około 30 tys. jednostek, które uzyskały dochody z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej w wysokości 514 mln zł⁴⁸. Na podstawie szacunków PwC można stwierdzić, że przeciętna wysokość podatków płaconych przez małe gospodarstwa hodowlane wynosi w przybliżeniu 96,8 tys. zł w skali roku. Z kolei duże gospodarstwa odprowadzają średnio 486 tys. zł rocznie. Największą część obciążeń stanowią płatności z tytułu podatku PIT⁴⁹. W 2013 roku do budżetu państwa wpłynęło łącznie 291 mln zł tytułu dochodów podatkowych i składek społecznych wygenerowanych dzięki działalności ferm zwierząt futerkowych. Same fermy wpłaciły około 91 mln zł, co stanowi 1% całego dochodu polskiego budżetu⁵⁰. Poniższy Wykres 1 przedstawia strukturę podatków polskich hodowców zwierząt futerkowych.

Wykres 1. Przeciętna wartość podatków odprowadzanych w małych gospodarstwach w 2013 roku (zł).

Źródło: *Wpływ ekonomiczny...*, op. cit.

⁴⁶ Główny Urząd Statystyczny, Baza Danych Handlu Zagranicznego, <http://hinex.stat.gov.pl/hinex/asp/index.aspx>

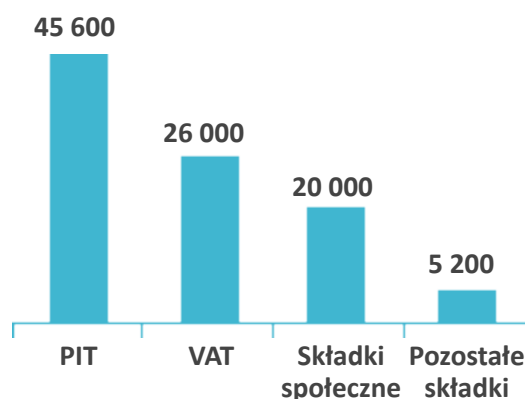
⁴⁷ *Analiza gospodarczo-handlowa Całościowego Gospodarczego i Handlowego Porozumienia z Kanadą (CETA) dla polskiej gospodarki i przedsiębiorców – wybrane zagadnienia*, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa 2016.

⁴⁸ Skiba, L., *Odpowiedź na interpelację z 3 lipca 2017 r., nr 13585 Pana Marcina Porzucka, Posła na Sejm RP*, Warszawa, 20.07.2017, <http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EF/%24FILE/i13585-o1.pdf> (dostęp: 27.07.2017 r.).

⁴⁹ *Wpływ ekonomiczny...*, op. cit.

⁵⁰ *Ibidem*.

Wykres 2. Przeciętna wartość podatków odprowadzanych w dużych gospodarstwach w 2013 roku (zł).

Źródło: *Wpływ ekonomiczny..., op. cit.*

Ocena bezpośrednich wpływów z branży futrzarskiej w Polsce do budżetu państwa, czyli suma sprzedaży, dochody właścicieli i pracowników oraz wpływów z tytułu podatków, jest niewystarczająca. Fermy futerkowe zapewniają wpływy do budżetu państwa również pośrednio, na przykład poprzez zakupy dokonywane u polskich producentów w celu prowadzenia przedsiębiorstwa. Analitycy PwC szacują, że mnożnik efektu pośredniego dla zakupów produktów rolnych wynosi w przypadku omawianej branży 2,3. Oznacza to, że za zakupy hodowców w wysokości 1 zł globalna sprzedaż w całej gospodarce zwiększy się o 2,3 zł. W ten sposób oszacowano, że łączna wartość dodana pochodząca z branży wynosi 1,3 mld zł, z czego 570 mln zł to wartość wytworzona bezpośrednio przez hodowców zwierząt futerkowych, a pozostała część generowana jest przez ich zakupy w innych branżach. Suma ta stanowi 2,5% wartości dodanej generowanej przez polskie rolnictwo. Branże, które najwięcej zyskują na efekcie pośrednim to handel, rolnictwo dostarczające pasze i przemysł rolno-spożywczy⁵¹.

Główne koszty, jakie muszą ponosić fermy to wydatki na pasze, środki farmaceutyczno-chemiczne, energię, remonty, inwestycje i inne. Największy udział w wydatkach ferm, blisko połowę wszystkich kosztów, stanowią pasze i produkty pochodzenia zwierzęcego, będące karmą dla zwierząt futerkowych⁵².

⁵¹ *Wpływ ekonomiczny..., op. cit.*

⁵² *Ibidem.*

3.3.2. Dynamika rozwoju

Branża hodowli zwierząt futerkowych dynamicznie rozwija się od niemal wieku. Sektor ten nigdy nie potrzebował finansowania ze środków publicznych. Co więcej, jest to jedna z nielicznych gałęzi polskiego rolnictwa, która realnie przyciąga pieniądze do Polski, znacznie zasilając budżet państwa, rodzinnych gospodarstw oraz wsi.

Dane za lata 2012-2015 pokazują, że wartość eksportu skór zwierząt futerkowych utrzymuje się na poziomie przekraczającym miliard złotych. Wartość ta z roku na rok wzrasta. Szczegółowe dane przedstawione zostały w Tabeli 1. Według szacunków PwC, od roku 2009 do 2014 liczba sprzedawanych skór produkowanych przez polskich hodowców zwiększyła się niemal trzykrotnie, a wartość sprzedaży wzrosła przeszło ośmiokrotnie⁵³. Obecnie Polska produkuje około 10 mln skór norek, a produkcja między rokiem 2012 a 2015 podwoiła się. Wartość eksportu w tym samym okresie zwiększyła się o 30%⁵⁴. Dynamiczny wzrost produkcji pokazany został na Wykresie 3. Wskaźnik dynamiki wzrostu wartości eksportu liczony w cenach stałych pokazuje niezwykle dynamiczny wzrost w roku 2014, gdzie uzyskana wartość eksportu wynosiła ponad 107% w stosunku do 2013 r. W ostatnim roku wartość ta utrzymała się na stabilnym poziomie niemal 100%. Kalkulacja w cenach stałych (z określonego okresu tzw. okresu bazowego) służy do „ustalania zmian fizycznych rozmiarów zagregowanych wielkości ekonomicznych (...) w ujęciu wartościowym. Pozwala wyeliminować wpływ zmian cen bieżących na dynamikę badanych kategorii i zapewnia porównywalność przy zmianach ich fizycznych rozmiarów w różnych okresach⁵⁵.”

Tabela 1. Eksport skór zwierząt futerkowych w Polsce w latach 2012-2015*.

Lata	Eksport w mld zł	Wskaźnik dynamiki (%) **
2012	1,090	94,6
2013	1,244	97,1
2014	1,346	107,1
2015	1,428	99,8

* wg kodu SITC 61: skóra, wyprawione skóry futerkowe

** wskaźnik dynamiki liczony w cenach stałych. Rok poprzedni = 100.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Roczniki Statystyczne Handlu Zagranicznego GUS 2013-2016.

⁵³ *Ibidem*.

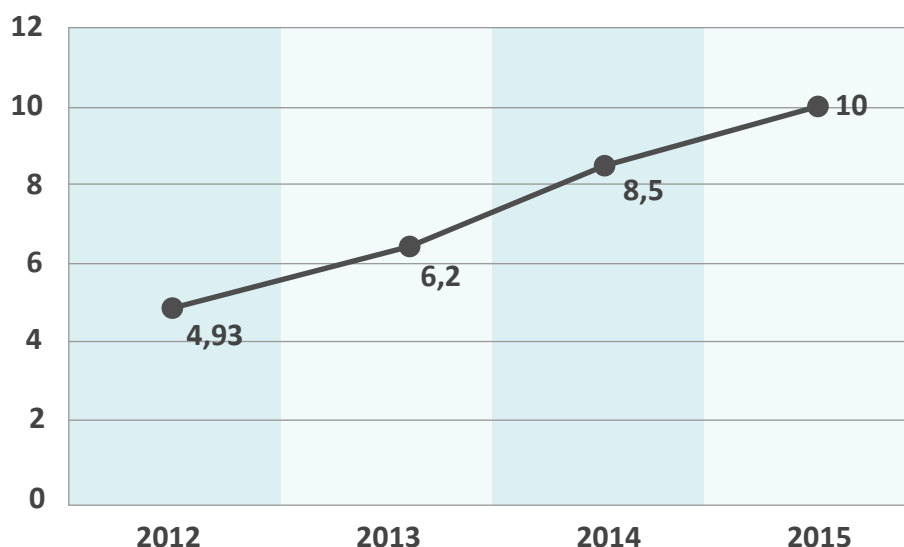
⁵⁴ Roczniki Statystyczne Handlu Zagranicznego GUS 2013-2016.

⁵⁵ *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, GUS,

<http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/37,pojecie.html> (dostęp: 25.07.2017 r.).

Wykres 3. Polska produkcja skór z norek w mln sztuk.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://enorka.info>

W 2015 roku udział eksportu skór futerkowych w stosunku do eksportu rolnictwa ogółem wyniósł 2,7%, a w stosunku do eksportu zwierząt i produktów pochodzenia zwierzęcego 4,7%. Udział eksportu skór futerkowych w stosunku do produkcji rolnictwa ogółem osiągnął poziom 1,4%, a w stosunku do produkcji zwierzęcej 2,9%⁵⁶. Wynika z tego zatem, że branża hodowli zwierząt futerkowych jest niewątpliwie istotną częścią polskiego rolnictwa i całej polskiej gospodarki. Sektor wciąż się rozwija, a trendy na światowych rynkach dowodzą, że w najbliższej przyszłości zapotrzebowanie na skóry nie będzie maleć.

3.3.3. Zatrudnienie

W branży hodowli zwierząt futerkowych w Polsce zatrudnionych jest około 50 tysięcy osób (wliczając przedstawicieli branż kooperujących: stolarstwa, kuśnierstwa, rymarstwa, firm budowlanych, transportowych, producentów pasz, dostawców środków chemicznych, handlowców, lekarzy weterynarii etc). Liczne źródła podają, że 10 tysięcy z nich to osoby bezpośrednio zatrudnione na fermach. Z niezależnych badań przeprowadzonych przez Instytut Inicjatyw Gospodarczych i Konsumentkich INSTIGOS wynika, że na fermach zwierząt futerkowych zatrudnionych jest ponad 13 tysięcy osób⁵⁷. Większość ferm to hodowle rodzinne, które najczęściej znajdują się na obszarach wiejskich, gdzie stopa bezrobocia osiąga najwyższy poziom. Największe zatrudnienie wykazano w województwie wielkopolskim⁵⁸. Szczegółowe informacje na temat zatrudnienia w poszczególnych województwach przedstawione zostały w Tabeli 2 oraz na Wykresach 4 i 5.

⁵⁶ Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego 2016, Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2016, GUS 2016.

⁵⁷ *Badanie zatrudnienia... op. cit.*

⁵⁸ *Ibidem.*

Na fermach znajdują zatrudnienie osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, przez co branża stanowi istotne narzędzie w walce z bezrobociem strukturalnym. Co więcej, hodowle oferują również pracę sezonową podczas rozrodu, opieki nad przychowkiem lub w okresie obróbki skór⁵⁹. Blisko połowa ferm zwiększa zatrudnienie w sezonie⁶⁰. Daje to możliwość dodatkowego zarobku dla miejscowej ludności.

Tabela 2. Szacowane zatrudnienie na fermach wg województwa.

Województwo	Szacowane zatrudnienie na fermach wg województwa	Procentowy udział województw w całkowitym zatrudnieniu na terenie Polski
woj. wielkopolskie	4039	31%
woj. zachodniopomorskie	1215	9%
woj. mazowieckie	1072	8%
woj. pomorskie	1001	8%
woj. podkarpackie	911	7%
woj. lubuskie	858	7%
woj. lubelskie	822	6%
woj. podlaskie	661	5%
woj. kujawsko-pomorskie	500	4%
woj. dolnośląskie	393	3%
woj. małopolskie	375	3%
woj. śląskie	357	3%
woj. łódzkie	304	2%
woj. świętokrzyskie	232	2%
woj. opolskie	197	2%
woj. warmińsko-mazurskie	107	1%
Suma	13047	100%

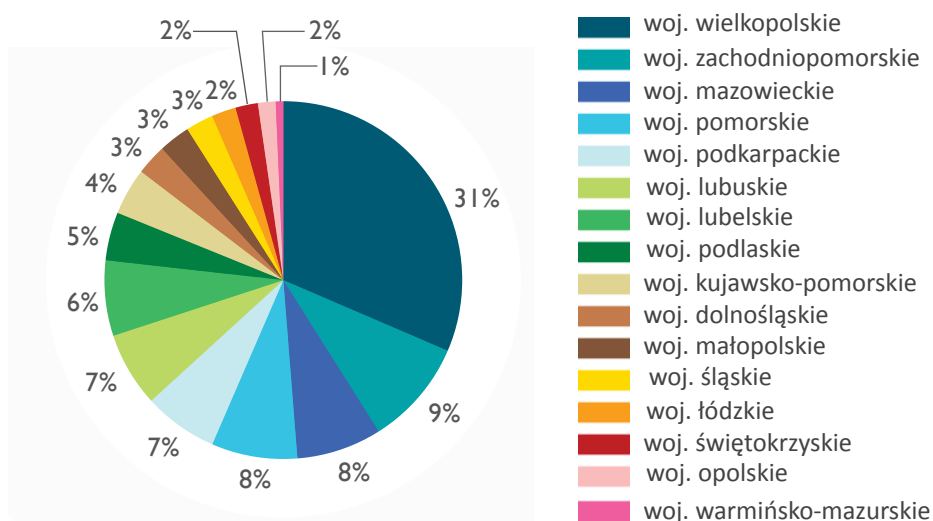
Źródło: *Badanie zatrudnienia... op. cit.*

⁵⁹ *Fermowe Zwierzęta Futerkowe, op. cit.*

⁶⁰ *Ibidem.*

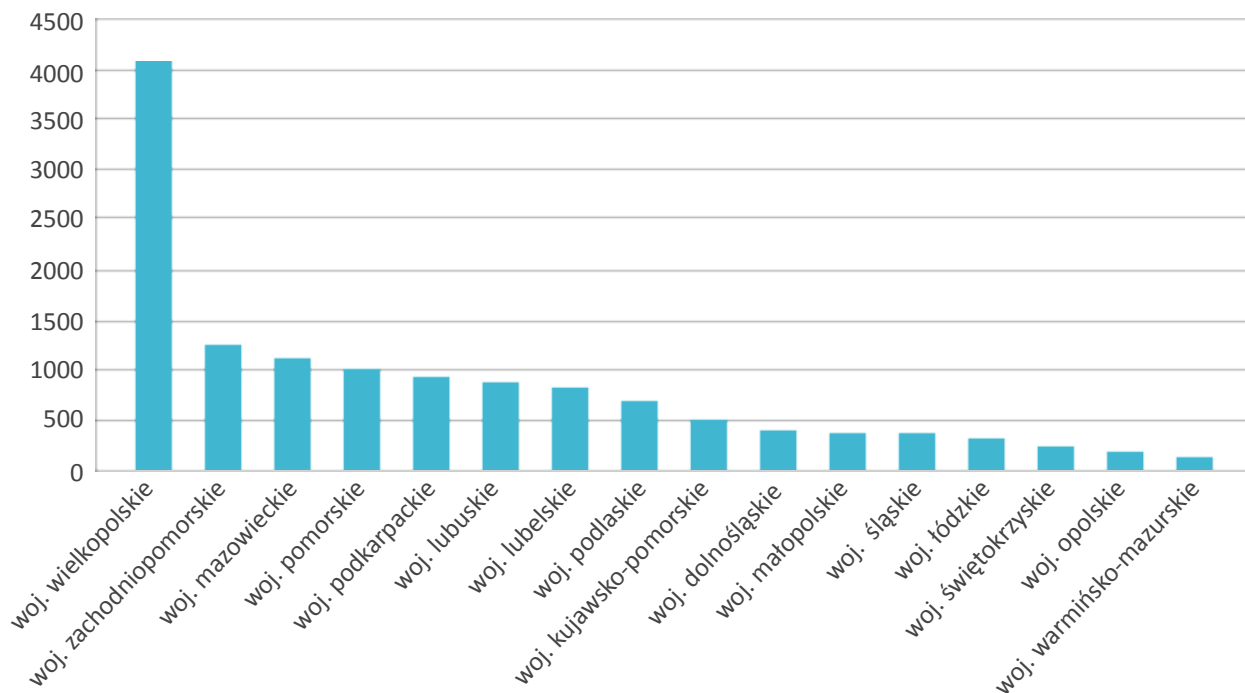
Na fermach znajdują zatrudnienie osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, przez co branża stanowi istotne narzędzie w walce z bezrobociem strukturalnym. Co więcej, hodowle oferują również pracę sezonową podczas rozrodu, opieki nad przychowkiem lub w okresie obróbki skór⁵⁹. Blisko połowa ferm zwiększa zatrudnienie w sezonie⁶⁰. Daje to możliwość dodatkowego zarobku dla miejscowej ludności.

Wykres 4. Udział poszczególnych województw w całkowitym zatrudnieniu na fermach zwierząt futerkowych w Polsce.

Źródło: *Badanie zatrudnienia... op. cit.*

Wykres 5. Zatrudnienie na fermach zwierząt futerkowych wg województwa.

Źródło: *Badanie zatrudnienia... op. cit.*

⁵⁹ *Fermowe Zwierzęta Futerkowe, op. cit.*

⁶⁰ *Ibidem.*

Zatrudnienie pośrednie odnosi się do osób i firm współpracujących z branżą, czyli na przykład producentów wyposażenia ferm, wytwórców pasz czy produktów leczniczych dla zwierząt.

Dochody hodowców zwierząt futerkowych oraz ich pracowników szacuje się na 270 mln zł rocznie, natomiast dochody w całej gospodarce wygenerowane dzięki hodowcom stanowią około 590 mln zł/rok⁶¹.

Warto również nadmienić, że blisko stuletnia tradycja hodowli zwierząt futerkowych w Polsce zapewnia zatrudnienie całym rodzinom, a fach przekazywany jest z pokolenia na pokolenie. Bardzo często w niektórych rejonach Polski fermy stanowią główne źródło utrzymania miejscowej ludności.

ETYKA I OCHRONA ŚRODOWISKA

4. Etyka w hodowli zwierząt futerkowych

Organizacje zrzeszające hodowców zwierząt futerkowych dążą do maksymalnego ograniczenia cierpienia zwierząt, co leży zarówno w interesie aktywistów działających na rzecz zwierząt, jak i przedstawicieli branży, ponieważ opinia społeczeństwa na temat hodowli w istotny sposób wpływa na popyt. I tak na przykład w 2013 roku Polski Związek Hodowców Zwierząt Futerkowych opracował *Kodeks Dobrych Praktyk* bazujący na podobnym dokumencie organizacji European Fur Breeders' Association, do przestrzegania którego zobowiązuje się każdy członek. Kodeks reguluje takie kwestie jak szeroko pojęty dobrostan zwierząt oraz humanitarne formy ich uśmiercania, znacznie wykraczając poza ustalone ramy ustaw regulujących prowadzenie hodowli⁶². Sami hodowcy coraz chętniej przyłączają się do programów certyfikacji, będących gwarancją, że na danej fermie zwierzęta traktowane są w sposób humanitarny i mają zapewnione dobre warunki życia.

Branża futrzarska zapewnia zaledwie ćwierć procenta zwierząt wykorzystywanych na potrzeby ludzkie. Dwa razy tyle żyje w schroniskach, a dziesięciokrotnie więcej ginie na autostradach.⁶³ Większość z nas akceptuje wykorzystanie produktów pochodzenia zwierzęcego, jeżeli spełnione są następujące kryteria: gatunek nie jest zagrożony, zwierzęta nie doświadczają okrucieństwa i niepotrzebnego cierpienia, ich hodowla ma uzasadniony cel, marnotrawstwo musi być minimalne⁶⁴.

⁶¹ *Wpływ ekonomiczny...*, op. cit.

⁶² *Animal Health and Welfare*, FurEurope, <http://www.fureurope.eu/fur-policies/legislation/animal-welfare/> (dostęp 09.08.2017).

⁶³ *The Fur Trade and Animal Welfare*, Fur Council of Canada, <http://www.furisgreen.com/peopleandanimals.aspx> (dostęp 15.07.2017).

Wszystkie cztery powyższe kryteria są spełnione przez hodowców zwierząt futerkowych. Jednak, dwa z nich często wzbudzają wątpliwości. Okrucieństwo w stosunku do zwierząt najczęściej jest argumentem aktywistów. Hodowcy w coraz większym stopniu dbają także o dobrą opinię, co możliwe jest jedynie przez udowodnienie, że na fermach szczególną troskę przykładają się do dobrostanu zwierząt. Temu celowi poświęcony jest realizowany przez Polski Związek Hodowców Zwierząt Futerkowych program *Otwarte farmy*, w ramach którego wszyscy zainteresowani mogą osobiście przekonać się o standardach stosowanych w polskich hodowlach.

Kolejną wątpliwością jest kwestia potencjalnego marnotrawstwa. W przeciwieństwie do np. drobiu czy wołowiny, zwierzęta futerkowe nie są wykorzystywane w Polsce w diecie człowieka. Nie oznacza to jednak, że wykorzystanie w gospodarce znajdują tylko skóry tych zwierząt. Tłuszcz jest sprzedawany producentom biopaliw lub wykorzystywany przez hodowców w celach opałowych, np. podczas parowania śrut zbożowych⁶⁵. Obecnie mink oil, czyli olej z nerek jest bardzo cenionym produktem kosmetycznym i medycznym. Pozyskuje się go z podskórnej warstwy tłuszczu. Jest cennym źródłem kwasu oleopalmitynowego, odporny na promienie ultrafioletowe, nie powoduje alergii i jest niezwykle odporny na jełczenie. Dlatego też olej znajduje szerokie zastosowanie w produktach kosmetycznych i medycznych, ale jest również stosowany do konserwacji wyrobów skórzanych⁶⁶. Tuszki w znacznej mierze przekazywane są do biogazowni jako substrat w celu produkcji energii elektrycznej. Obornik natomiast (w postaci mieszaniny słomy i odchodów) jest wykorzystywany rolniczo jako nawóz naturalny, który w przeciwieństwie do nawozów sztucznych buduje strukturę gleby nie dopuszczając o obniżania jej klasy bonitacyjnej.

Dan Mullen, kanadyjski hodowca z Nowej Szkocji, w rozmowie z Richardem Conniffem dla magazynu „National Geographic” stwierdza, że ubój zwierząt futerkowych przeprowadzane jest najbardziej humanitarnymi sposobami, w przeciwieństwie do innych zwierząt, które najczęściej są zabierane ze swojego środowiska i przewożone do odległych rzeźni, co jest przyczyną silnego stresu. Ubój nerek natomiast następuje na terenie farmy w specjalistycznych urządzeniach wyposażonych w zasobnik wypełniony tlenkiem węgla. Zwierze umieszczone w zasobniku usypia po wykonaniu kilku wdechów a ubój następuje po około minucie przebywania w zasobniku⁶⁷.

Oczywiście zwierzęta w dalszym ciągu są zabijane na potrzeby ludzi. Ale tak samo jak spożywanie mięsa czy bycie wegetarianinem lub weganinem jest indywidualną decyzją każdego człowieka, tak samo powinna nią być kwestia zakupu i noszenia wyrobów ze skóry naturalnej, w tym futer.

⁶⁵ Lorek, M. O., Gugolek, A., *Fermy mięsożernych zwierząt futerkowych – ekologiczne zakłady utylizacyjne*, <http://www.hzf.waknor.nazwa.pl/pl/hodowcy/fermy-miesożernych-zwierzat-futerkowych--%E2%80%93-ekologiczne-zaklady-utylizacyjne,20.html> (dostęp: 17.07.2017 r.).

⁶⁶ *Olej Norkowy*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Olej_norkowy (dostęp: 15.07.2017 r.).

⁶⁷ *Why Fur Is Back in Fashion...*, *op. cit.*

Rysunek 6. Ilość zabijanych zwierząt rocznie wg przeznaczenia.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie FurEurope, *Annual Report 2015*, Bruksela 2015 r.

5. Hodowle zwierząt futerkowych a środowisko naturalne

Mówiąc o ekologicznych aspektach hodowli zwierząt futerkowych, dokonać należy analizy wzajemnego oddziaływania zwierząt na środowisko i odwrotnie. Jedną z najważniejszych zalet hodowli jest funkcja, jaką pełnią one w procesie utylizacji produktów pochodzenia zwierzęcego (UPPZ). Jest to niezwykle korzystnie wpływające na środowisko wykorzystanie zwierząt mięsożernych, jakimi są np. norki amerykańskie⁶⁸. Hodowla zwierząt futerkowych jest najbardziej ekologiczną formą zagospodarowania ubocznych produktów pochodzenia zwierzęcego. Badania przeprowadzone na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie w Katedrze Hodowli Zwierząt Futerkowych wykazały, że sprawność utylizacyjna ferm wynosi od 77% do aż 95%⁶⁹.

⁶⁸ Lorek, M. O., Gugolek, A., *Ekologiczne aspekty hodowli zwierząt futerkowych*, <http://www.hzf.waknor.nazwa.pl/pl/hodowcy/ekologiczne-aspekty-hodowli-zwierzat-futerkowych,15.html> (dostęp 17.07.2017).

⁶⁹ Lorek, M. O., Gugolek, A., *Ekologiczne...*, *op. cit.*

Co więcej, odchody zwierząt futerkowych jako produkt uboczny pochodzenia zwierzęcego kategorii II stanowią doskonały nawóz organiczny. Znajduje on zastosowanie w użyźnianiu gleb i zastępuje nawozy przemysłowe, które w negatywny sposób oddziałują na środowisko naturalne⁷⁰.

Kolejnym ekologicznym aspektem jest sam produkt, czyli skóra wraz z okrywą włosową. Wytwarzana w sposób naturalny składa się głównie ze związków ulegających naturalnym biochemicznym przemianom w procesie rozkładu. Bez względu na postać surową czy też przetworzoną na futro, jest to produkt naturalny i bezpieczny dla środowiska⁷¹.

Futro jest całkowicie biodegradowalne, przez co doskonale nadaje się do recyklingu. Bez względu na sposób przebiegu procesu utylizacji, zarówno surowe skóry jak i przetworzone na wyrób futrzarski są bezpieczne dla środowiska naturalnego i nie emitują szkodliwych związków chemicznych podczas rozkładu⁷². Futra naturalne są wyjątkowo trwałe i nie tracą swoich właściwości przez dekady. Bardzo często służą jako najcieplejsze okrycie będące w rodzinach przez pokolenia. To czyni ten gatunek skór najbardziej ekonomicznym i ekologicznym materiałem⁷³.

W imię obrony zwierząt wiele osób decyduje się na noszenie futer sztucznych i innych syntetycznych okryć wierzchnich. Te jednak są nie tylko niezdrowe dla człowieka i zdecydowanie mniej wytrzymałe, ale również bardzo szkodliwe dla środowiska. Sztuczne futra otrzymuje się w technologii przetwarzania ropy naftowej, będącej wyjątkowo nieekologicznym surowcem. Wykorzystanie produktów chemicznych, proces produkcji, transport oraz utylizacja przemysłowa to czynniki niepozwalające na uznanie procesu wytwarzania futer sztucznych za element zrównoważonego rozwoju rodzimego rolnictwa⁷⁴. Skóry syntetyczne składają się głównie ze związków chemicznych, będących różnorodnymi węglowodorami. Rozkładają się kilkaset lat, a ich utylizacja wiąże się z emisją związków toksycznych do środowiska⁷⁵.

Według prof. A. Jarosza z Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie organizacje promujące zastąpienie futer naturalnych sztucznymi cechuje niewiedza, ponieważ struktura, ciepłochłonność oraz zdrowotność futer sztucznych nie dorównuje tym naturalnym⁷⁶.

Futro wpływa na zdrowie człowieka również z powodu korzystnej jonizacji. Jony ujemne w pozytywny sposób wpływają na samopoczucie. Ich głównym źródłem są rośliny. Z kolei jony dodatnie, które dominują w miastach często są przyczyną złego samopoczucia, bólu głowy i zatrucia organizmu toksynami. Generują je zanieczyszczenia z fabryk, spaliny, beton, sieci wysokiego napięcia czy sprzęty elektroniczne. Futra naturalne zawierają jony ujemne, co oznacza, że korzystnie wpływają na zdrowie człowieka. Ponadto futra syntetyczne, wytworzone na bazie ropy naftowej

⁷⁰ *Fermowe Zwierzęta Futerkowe...*, op. cit.

⁷¹ Lorek, M. O., Gugolek, A., *Ekologiczne...*, op. cit.

⁷² *Ibidem*.

⁷² NAFA, Resources, <http://www.nafa.ca/resources/> (dostęp 16.07.2017).

⁷³ *Fur, a renewable resource*, Fur Council of Canada, <http://www.furisgreen.com/renewable.aspx> (dostęp 16.07.2017).

⁷⁴ Lorek, M. O., Gugolek, A., *Ekologiczne...*, op. cit.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Pawlik, P., *Jony ujemne*, <http://www.poradynazdrowie.pl/jony-ujemne.html> (25.07.2017).

i innych środków chemicznych, mogą wywoływać wiele schorzeń czy alergii. Futra naturalne są produktami ekologicznymi, nie zanieczyszczają środowiska, korzystnie wpływają na zdrowie człowieka oraz podlegają naturalnemu rozkładowi. Z kolei futra sztuczne są nie tylko szkodliwe dla zdrowia, ale również zanieczyszczają środowisko w procesie wytwarzania oraz utylizacji, nie podlegają bowiem biodegradacji. W imię dobra zwierząt, zastępowanie naturalnych futer sztucznymi, a przy tym poważne zanieczyszczanie środowiska nie jest rozwiązaniem pożądanym. Paradoksalnie wszelkie hodowle chronią naturalny ekosystem ponieważ powstrzymują jego eksploatację.

6. Bezpieczeństwo i dobrostan zwierząt na fermach

Stowarzyszenie Otwarte Klatki we współpracy z innymi organizacjami prozwierzęcymi stworzyły Koalicję na Rzecz Zakazu Hodowli Zwierząt Futerkowych w Polsce. Celem grupy jest wprowadzenie całkowitego prawnego zakazu hodowli tych zwierząt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ponieważ zostało to uznane przez założycieli jako zaprzeczenie szacunku wobec zwierząt i ich praw. Autorzy akcji twierdzą, że niemożliwym jest zapewnienie zwierzętom odpowiednich warunków na fermach i dlatego też powinno się wdrożyć rozwiązania zastosowane w Wielkiej Brytanii czy Austrii mające na celu wyeliminowanie branży z rynku⁷⁹. Warto jednak zwrócić uwagę, że w krajach gdzie wprowadzono zakaz produkcja skór futerkowych była śladowa. W Wielkiej Brytanii istniało bowiem zaledwie 11 ferm⁸⁰, Austria z kolei wprowadziła zakaz w 2004 roku, lecz od 1998 nie było tam już hodowli⁸¹. Pierwszym państwem liczącym się na rynku światowym, w którym niedawno wprowadzono zakaz jest Holandia. Jednak ze względu na rosnący wciąż popyt na futra jest mało prawdopodobne, że decyzja ta wpłynie na zmniejszenie produkcji skór zwierząt futerkowych ogółem. Bardziej prawdopodobnym scenariuszem jest przejęcie rynku przez zagranicznych producentów, a tym samym zwiększenie skali hodowli w Danii, Polsce, Finlandii, Rosji, czy w Chinach.

Jednym z głównych argumentów przytaczanych przez obrońców praw zwierząt jest nieprzestrzeganie przepisów przez hodowców i niemożność zapewnienia zwierzętom odpowiednich warunków bytowych. Fundacja Viva! mówi o chorych zwierzętach trzymanyh w ciasnych klatkach bez dostępu do wody. W takich warunkach ich potrzeby behawioralne nie są zaspokajane⁸². Jednocześnie, w 2016 do organów Inspekcji Weterynaryjnej oraz do Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi nie wpłynęło żadne zgłoszenie dotyczące złych warunków na fermach lisów i jenotów oraz uciążliwości środowiskowych związanych z działalnością tych ferm⁸³. Fundacja natomiast powołuje się na raporty NIK z 2011 i 2014 roku, które wykazały pewne nieprawidłowości w funkcjonowaniu ferm.

⁷⁹ Antyfutra, Otwarte Klatki, <http://www.otwarteklatki.pl/antyfutra/> (dostęp 25.07.2017).

⁸⁰ Fur Farming (Prohibition) Act 2000, [https://en.wikipedia.org/wiki/Fur_Farming_\(Prohibition\)_Act_2000](https://en.wikipedia.org/wiki/Fur_Farming_(Prohibition)_Act_2000) (dostęp 20.07.2017).

⁸¹ Fur Farming Bans, <http://www.dzivniekubriviba.lv/en/fur/fur-farming-bans> (dostęp 17.07.2017).

⁸² Raport na temat przemysłu futrzarskiego w Polsce, Fundacja Międzynarodowy Ruch na Rzecz Zwierząt – Viva!, Warszawa 2017.

⁸³ Jurgiel, K., Odpowiedź na dezyderat nr 41..., op. cit.

Jak zostało to opisane w części *Regulacje prawne* niniejszego raportu, fermy futerkowe podlegają licznym kontrolom, takim jak Powiatowa Inspekcja Pracy, Powiatowy Inspektorat Weterynarii, Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska czy Powiatowy Inspektor Nadzoru Budowlanego. Raport Najwyższej Izby Kontroli z roku 2011 wykazał pewne nieprawidłowości w funkcjonowaniu ferm oraz organów kontrolujących. Wykazano, że część ferm działała w nielegalnie wybudowanych obiektach, niezgodnie z przepisami weterynaryjnymi, a sprawowany nadzór był prowadzony nierzetelnie i nieskutecznie⁸⁴. Kontroli poddano jednak zaledwie 23 fermy – wszystkie z nich znajdują się w województwie wielkopolskim⁸⁵. Stanowiło to zatem niecałe 5% wszystkich polskich ferm w ówczesnym czasie. Raport Najwyższej Izby Kontroli z 2014 roku wykazał ogólną poprawę, natomiast wciąż istniejące nieprawidłowości dotyczyły głównie kwestii formalnych. NIK pozytywnie ocenił postępowanie ze skargami zgłaszanymi przez społeczeństwo⁸⁶.

Z kontroli Inspekcji Weterynaryjnej przeprowadzonej w roku 2016 stwierdzone nieprawidłowości dotyczyły niezapewnienia minimalnej powierzchni utrzymania zwierząt (w 13 przypadkach), zbyt rzadkiego usuwania odchodów i niezjedzonej karmy (w 13 przypadkach), braku codziennej kontroli wyposażenia (w 4 przypadkach), niezapewnienie zwierzętom stałego dostępu do wody (w 3 przypadkach)⁸⁷. Warto przypomnieć, że w Polsce funkcjonuje niemal 1200 ferm. Z ilości przypadków, w których doszło do naruszeń można wnioskować, że hodowle te stanowią niewielki odsetek i nie zajmują czołowego miejsca w polskiej branży futrzarskiej, a tym samym są podatne na szybkie wyparcie z rynku. Jednocześnie, fermy na których stwierdzono nieprawidłowości są poddane nadzorowi Inspekcji Weterynaryjnej, na skutek czego sytuacja ulega sukcesywnej poprawie. Liczba stwierdzonych nieprawidłowości zmniejszyła się o 59% między latami 2015 a 2016⁸⁸.

Wymogi dotyczące wielkości klatek i warunków utrzymania zwierząt reguluje m.in. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 września 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie minimalnych warunków utrzymywania gatunków zwierząt gospodarskich innych niż te, dla których normy ochrony zostały określone w przepisach Unii Europejskiej. Zgodnie z Rozporządzeniem, zwierzęta muszą być chronione przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi, i znajdować się w klatkach jednopoziomowych lub piętrowych ze swobodą przemieszczania się pomiędzy częścią dolną i górną, a klatki zarówno piętrowe jak i parterowe muszą być wyposażone w półkę spoczynkową. Klatki nie mogą być ustawiane jedna na drugiej. Pod klatkami powinien zostać umieszczony materiał ułatwiający usuwanie odchodów⁸⁹. Wymogi dotyczące wielkości klatek zostały przedstawione w Tabeli 3.

⁸⁴ *Informacja o wynikach kontroli sprawowania nadzoru przez inspekcje państwowe nad funkcjonowaniem ferm zwierząt futerkowych w województwie wielkopolskim*, Nr ewid. 181/2014/P/14/050/KRR, Najwyższa Izba Kontroli, Poznań 2011.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Informacja o wynikach kontroli: Nadzór nad funkcjonowaniem ferm zwierząt*, Nr ewid. 181/2014/P/14/050/KRR, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2014.

⁸⁷ Jurgiel, K., *Odpowiedź na dezyderat nr 41...*, op. cit.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 września 2015 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie minimalnych warunków utrzymywania gatunków zwierząt gospodarskich innych niż te, dla których normy ochrony zostały określone w przepisach Unii Europejskiej*, Dz.U. 2015 poz. 1516, Warszawa 01.10.2015 r.

Tabela 3. Minimalne wymiary klatek dla zwierząt futerkowych w Polsce.

	Minimalne wymiary klatek
Wysokość	0,45 m
Szerokość	0,3 m
Długość	0,7 m
Powierzchnia podłogi*	0,255 m ²

* wyliczając domek wykotowy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 września 2015 r.*, Dz.U. 2015 poz. 1516, Warszawa 01.10.2015 r.

Nowoczesna ferma zwierząt futerkowych Chrzęstowo 2.

Źródło: *Informacja o wynikach kontroli: Nadzór nad funkcjonowaniem ferm zwierząt*, Nr ewid. 181/2014/P/14/050/KRR, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2014 r.

Organizacje ekologiczne zaniepokojone są uciezkami zwierząt z ferm oraz ich negatywnym wpływem na środowisko. W raporcie Fundacji Viva! czytamy, że zakaz hodowli norek jest jedynym sposobem na zapobiegnięcie uciezkom z ferm, a norka amerykańska jest gatunkiem obcym, inwazyjnym⁹⁰.

W §1 Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 września 2015 r. czytamy: „Powierzchnię gospodarstwa, na której są umieszczone klatki, w których utrzymuje się norki lub tchórze, zabezpiecza się podwójnym, trwałym ogrodzeniem, przy czym jedno z ogrodzeń wykonuje się z litego materiału bez szczelin, o wysokości co najmniej 2 m, a drugie – z siatki lub innego materiału odpornego na przegryzienie przez norki i tchórze, o otworach, których średnica uniemożliwia przedostanie się tych zwierząt, i umieszcza się to ogrodzenie w podłożu co najmniej na 50 cm na całej długości”⁹¹. Co więcej, wg rozporządzenia hodowcy mają obowiązek umieszczania w rogach ogrodzenia pułapek żywołownych, które muszą być sprawdzane co najmniej raz dziennie. Dodatkowo, na nowoczesnych fermach instaluje się kamery monitorujące. Przepisy prawne regulują zatem kwestie bezpieczeństwa, wobec czego uciezki zwierząt z ferm nie powinny być możliwe.

Obawom aktywistów zaprzecza m.in. dr T. Jakubowski, specjalista chorób zwierząt futerkowych i kierownik Zakładu Chorób Zakaźnych na wydziale Medycyny Weterynaryjnej SGGW w Warszawie. Norki hodowlane fenotypowo zmieniły całkowicie swój wygląd i behawioryzm. Stały się łagodne, a dzięki pracom hodowlanym stworzono wiele barwnych odmian norek, które całkowicie różnią się od norki amerykańskiej dziko żyjącej⁹².

Polska ferma zwierząt futerkowych
Źródło: <http://enorka.info>

⁹⁰ *Raport na temat przemysłu futrzarskiego...*, op. cit., s. 56.

⁹¹ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 września 2015 r., op. cit.

⁹² Jakubowski, T., *Norka fermowa a norka amerykańska dziko żyjąca*, w: *Fermowa norka (amerykańska) Mustela vision*, Polski Związek Hodowców i Producentów Zwierząt Futerkowych, Warszawa 2014 r.

Wbrew założeniom obrońców zwierząt, norka amerykańska hodowana w celu pozyskania futer, nigdy nie zagroziła norkom europejskim w Polsce. Jak zostało to opisane w pierwszej części niniejszego raportu, ostatni osobnik norki europejskiej został odnotowany w okolicach Elbląga w 1926 roku, na wiele lat przed sprowadzeniem norki amerykańskiej do Polski. Gatunek ten introdukowany na terenie ZSRR w połowie XX wieku rozprzestrzenił się na terenie Europy i w istocie spowodował problemy w środowisku, jednak norki fermowe nie mają z tym nic wspólnego⁹³.

Tabela 4. Porównanie norki fermowej z norką amerykańską dziko żyjącą.

Norka fermowa pochodząca od norki amerykańskiej	Norka amerykańska dziko żyjąca
Norka fermowa pochodząca od norki amerykańskiej	Nazwa aktualna: Neovison vison (Schreber, 1777) Taxonomic Serial No: 726284 Synonym(s): Mustela vison Schreber, 1777 Common Name(s): American Mink [English]
Zwierzę gospodarskie Ponad 100 pokoleń w hodowli zamkniętej Kilkaset odmian barwnych	Zwierzę dzikie, łowne, bez okresu ochronnego
Zapisana w księgach hodowlanych Krajowego Centrum Hodowli Zwierząt	Zwierzę dzikie
Uregulowany cykl rozrodczy - ciąża ok. 42 dni (dostatek pokarmu)	Uregulowany cykl rozrodczy - ciąża ok. 42 dni (dostatek pokarmu)
Brak zdolności przeżycia w warunkach naturalnych -brak umiejętności polowania , zmieniona okrywa włosowa, u norek velvetowych nasiąka wodą, jest przemakalna	Żyje w warunkach naturalnych nad zbiornikami wodnymi Poluje na zwierzęta Okrywa włosowa jest nieprzemakalna
Zmiany w budowie trzewioczaszki - odżywianie się karmą w formie rozdrobnionej	Zdolność rozrywania tkanek
Większa o 1/3 od norki dzikiej	Mniejsza
Zwierzę oswojone	Zwierzę dzikie
Wysoka jakość handlowa pozyskanych skór	Niska jakość handlowa pozyskanych skór

Źródło: Jakubowski, T., *Fermowa norka (amerykańska) Mustela vison*, Polski Związek Hodowców i Producentów Zwierząt Futerkowych, Warszawa 2014 r.

⁹³ Jakubowski, T., *Norka fermowa...*, op. cit.

Kolejnym zarzutem są niewystarczające kontrole. Zgodnie z prawem, Powiatowy Lekarz Weterynarii ma obowiązek przynajmniej raz do dwóch razy w roku przeprowadzić kontrole na każdej fermie, której podlegają dobrostan zwierząt oraz używanie produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego. Częstotliwość jest taka sama jak w przypadku innych zwierząt gospodarskich. Jeśli w protokole końcowym znajdują się nieprawidłowości, hodowca musi je usunąć w ciągu 7 dni, a lekarz zobowiązany jest do przeprowadzenia kolejnej kontroli⁹⁴. Rzetelnie przeprowadzone kontrole powinny być gwarantem dobrostanu zwierząt na fermach.

Do innych zarzutów obrońców praw zwierząt należą m.in.: negatywny wpływ na środowisko naturalne, niewielka liczba zatrudnionych osób, czy negatywny stosunek obywateli do hodowli zwierząt futerkowych w Polsce. Wszystkie te kwestie zostały opisane w rozdziałach 3.3.3, 5 oraz 10.

KOMPROMIS, NASTĘPSTWA LIKWIDACJI BRANŻY I STRONY ZAINTERESOWANE

7. Możliwe rozwiązania kwestii spornych

7.1. Zaostrzenie prawa i jego egzekwowanie

Zarzuty stawiane hodowcom zwierząt futerkowych są odpierane kontrargumentami. W istocie, zgodnie z literą prawa, ферmy powinny funkcjonować bez zarzutu. W rzeczywistości jednak dochodzi do pewnych naruszeń mających jednak charakter marginalny. Należy pamiętać, że hodowcy, którzy cenieni są na rynku światowym, nie mogą sobie pozwolić na naruszenia przepisów i zaniedbywanie zwierząt. Takie podejście szybko odbiłyby się na jakości skór, a co za tym idzie, ich cenie. Analiza rachunku ekonomicznego prowadzi do ustawicznego wypierania niewłaściwie prowadzonych hodowli hodowli z rynku. Niezbędne jest uszczelnienie systemu prawnego – włącznie z zakres egzekucji postanowień właściwych inspekcji – tak, aby nie dochodziło do naruszeń. Kontrole muszą być przeprowadzane ze znaczną regularnością na każdej fermie. Z raportu NIK z 2014 roku wynika, że współpraca między Inspekcją Weterynaryjną i Inspekcją Ochrony Środowiska polegająca na wymianie informacji jest niewystarczająca, co może skutkować brakiem nadzoru nad niektórymi fermami. Na podstawie wyników kontroli NIK wnioskuje do Głównego Lekarza Weterynarii oraz Głównego Inspektora Ochrony Środowiska o „wzmocnienie nadzoru nad działalnością organów inspekcji w celu zapewnienia pełnej realizacji kontroli podmiotów prowadzących ферmy zwierząt oraz o „zapewnienie skutecznej współpracy pomiędzy inspekcjami w zakresie nadzoru nad fermami zwierząt⁹⁵”.

⁹⁴ *Hodowla Zwierząt Futerkowych w Polsce. Dane dotyczące branży, op. cit*

⁹⁵ *Informacja o wynikach kontroli..., NIK 2014, op. cit.*

Ponadto, z Najwyższej Izby Kontroli płyną również rekomendacje do Ministra Środowiska oraz Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi o m.in. „opracowanie projektu nowelizacji ustawy – Prawo ochrony środowiska przez wprowadzenie obowiązku posiadania pozwolenia zintegrowanego obejmującego wszystkie instalacje powiązane technologicznie i położone na terenie sąsiednich zakładów, zwiększenie nadzoru nad Inspekcją Ochrony Środowiska w celu zapewnienia posiadania rzeczywistych danych o fermach drobiu i trzody chlewnej podlegających obowiązkowi uzyskania pozwolenia zintegrowanego, a także w zakresie doprowadzenia do aktualizacji rejestru wydanych pozwoleń zintegrowanych dla tych ferm”, oraz o „opracowanie projektu nowelizacji ustawy o nawozach i nawożeniu⁹⁶”.

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Krzysztof Jurgiel, w odpowiedzi na dezyderat Komisji do Spraw Petycji, skierowanej do Marszałka Sejmu RP Marka Kuchcińskiego, wyraża wolę doskonalenia form wymiany informacji dotyczących wdrażania i egzekwowania obowiązujących przepisów z zakresu dobrostanu zwierząt⁹⁷. Jednym z narzędzi do osiągnięcia tego celu ma być specjalna platforma informacyjna *EU platform on animal welfare*, która ma wspierać dialog i rozpowszechnianie wiedzy fachowej oraz być źródłem wymiany dobrych praktyk z zakresu dobrostanu zwierząt. Platforma ma poprawić komunikację między Komisją Europejską, a państwami członkowskimi i usprawnić rozwiązywanie problemów⁹⁸.

Argumentem często przytaczanym przez przeciwników hodowli zwierząt są sprzeciwu ludności lokalnej takim fermom. Najczęściej poruszaną kwestią jest uciążliwość zapachowa na terenach w bliskim sąsiedztwie ferm. Ministerstwo Środowiska w odpowiedzi na interpelacje grupy posłów w tej sprawie pisze, że w istocie stanowi to poważny problem w całym sektorze rolnym, co najczęściej w przypadku przedsiębiorstw innych niż oczyszczalnie ścieków dotyczy „wykorzystywania komunalnych osadów ściekowych w rolnictwie bez zachowania odpowiednich wymagań ochrony środowiska oraz nieprzestrzegania przepisów ustawy o nawozach i nawożeniu jak również zasad dobrej praktyki rolniczej przy nawożeniu gnojowicą⁹⁹”. Przedstawicielstwo Ministerstwa jednocześnie zaznacza, że przy odpowiednim egzekwowaniu istniejących przepisów środowiskowych oraz przy odpowiednim planowaniu przez gminy zagospodarowania przestrzennego, uciążliwość ta powinna być ograniczona. Co więcej, od lat trwają prace zarówno w Polsce jak i całej Unii Europejskiej nad prawnym uregulowaniem tej kwestii, która nie dotyczy jedynie ferm zwierząt futerkowych, lecz całego rolnictwa. Praca nad projektem ustawy o przeciwdziałaniu uciążliwości zapachowej (tzw. „ustawa antyodorowa”) jest w toku, a Ministerstwo Środowiska rozpoczęło prace legislacyjne w tym zakresie¹⁰⁰.

⁹⁶ Informacja o wynikach kontroli..., NIK 2014, op. cit.

⁹⁷ Jurgiel, K., Odpowiedź na dezyderat nr 41..., op. cit.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Szewda-Lewandowski, A., Odpowiedź na interpelację grupy posłów na Sejm RP Pana Andrzeja Kobylarza, Pani Barbary Chrobak, Pana Jarosława Porwicha i Pana Jarosława Sachajko, z dnia 10 maja 2017 r., znak: K8INT12239, Warszawa 30.05.2017, <http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EF/%24FILE/i12239-o1.pdf> (dostęp 25.07.2017).

¹⁰⁰ Sałek, P., Odpowiedź na interpelację poseł na Sejm RP Pani Anity Czerwińskiej, z dnia 4 kwietnia 2017 r., nr 11339, Warszawa, 24.04.2017, <http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EF/%24FILE/i11339-o1.pdf> (dostęp

Ponadto, Polska w grudniu 2016 roku wniosła prośbę do Komisji Europejskiej o podjęcie prac nad odpowiednią propozycją legislacyjną¹⁰¹.

W Polsce istnieją szczegółowe przepisy prawne, a przypadki jego naruszenia nie należą do standardu lecz wyjątków, o czym świadczy wysoka jakość polskich skór zwierząt futerkowych. Niepokojące doniesienia płynące z Chin, w których skala produkcji jest dużo większa, mogą być w istocie alarmujące. Nie obowiązują tam bowiem przepisy unijne i zewnętrzne kontrole. Polscy hodowcy często odpierają ataki obrońców praw zwierząt twierdząc, że drastyczne zdjęcia pochodzą właśnie z chińskich, a nie polskich ferm.

7.2. Certyfikacja

Poza zaostreniem prawa i jego efektywniejszym egzekwowaniem, gwarantem bezpieczeństwa i zachowania norm przez hodowców jest certyfikacja. Im lepiej ten sposób kontroli będzie się rozwijał w Polsce, tym lepsze warunki będą panowały na fermach, a hodowcy nie stosujący się do przepisów bardzo szybko będą wypierani z rynku.

Polski Związek Hodowców i Producentów Zwierząt Futerkowych (PZHiPZF) i Polski Związek Hodowców Zwierząt Futerkowych (PZHZF) wspólnie opracowały kryteria audytu zrzeszonych ferm. Związki przeprowadzają audyt wewnętrzny i będą przyznawać certyfikat fermom spełniającym wymagania zawarte w protokole audytu. Certyfikacja prowadzona jest z kilku względów. Po pierwsze, audyt ma pomóc hodowcom w spełnieniu wymogów prawa dotyczących bioasekuracji ferm, obrotu ubocznymi produktami pochodzenia zwierzęcego, dobrostanu zwierząt, oraz prowadzenia dokumentacji. Spełnienie tych wymogów wpływa na lepszą jakość skór, a co za tym idzie, lepsze wyniki sprzedażowe. Po drugie, związki dążą do wypracowania nieskazitelnej opinii o hodowcach i braku zastrzeżeń władz lokalnych i krajowych. Poprzez certyfikację PZHiPZF zmusza hodowców do podwyższania standardów swoich ferm i jakości produktu¹⁰². Wymogi zawarte w protokole audytu przedstawione zostały w Załączniku 1.

Od 2015 r. w fazie projektu pilotażowego, w 10 europejskich krajach wprowadzono system certyfikacji WelFur. Inicjatywa powstała w roku 2009 w odpowiedzi na potrzeby całej europejskiej branży futrzarskiej. Organizacja FurEurope przygotowała najbardziej na świecie zaawansowany system oceny dobrostanu zwierząt futerkowych. Celem nowego systemu certyfikacji jest wprowadzenie najbardziej wiarygodnego źródła oceny prowadzenia hodowli poprzez wykorzystanie badań naukowych i audytu przeprowadzonego przez niezależną jednostkę kontrolującą; poprawę dobrostanu zwierząt i edukację hodowców; transparentności zostanie osiągnięte poprzez udostępniania wyników audytu opinii publicznej¹⁰³.

¹⁰¹ Szewda-Lewandowski, A., *op. cit.*

¹⁰² *Certyfikacja*, PZHiPZF, <http://pzhpzf.pl/certyfikacja.html> (dostęp: 26.07.2017 r.).

¹⁰³ *WelFur: science-based animal welfare*, FurEurope, <http://www.fureurope.eu/fur-policies/welfur/> (dostęp: 28.07.2017 r.).

Bazą certyfikatu WelFur są cztery zasady: odpowiednie karmienie, odpowiednie warunki bytowe, stan zdrowia, oraz właściwe zachowanie¹⁰⁴. Na ich podstawie zdefiniowano 12 mierzalnych kryteriów dostosowanych do konkretnych gatunków zwierząt. Spełnione muszą być następujące warunki: brak głodu i pragnienia u zwierząt, komfortowe warunki w klatkach, komfort termiczny, swoboda ruchu, brak chorób, brak ran, zajmowanie się zwierzętami przez obsługę w sposób niepowodujący bólu, poprawne zachowania i reakcje zwierząt, pozytywny stosunek ludzi do zwierząt i odwrotnie, dobry stan emocjonalny zwierząt¹⁰⁵. Zanim jednak dana ferma otrzyma certyfikat WelFur musi zostać skontrolowana trzy razy w ciągu jednego roku i uzyskać pozytywne wyniki audytu. Pierwsze skóry oznaczone certyfikatem WelFur trafią do największych domów aukcyjnych już w 2018 roku, a od 2020 w sprzedaży znajdą się tylko skóry certyfikowane według nowych standardów¹⁰⁶.

8. Lobbing na rzecz likwidacji branży

8.1. Komu zależy na zakazie hodowli zwierząt futerkowych w Polsce?

Dobrostan zwierząt bezpośrednio przekłada się na jakość produktu finalnego, czyli futra. Niskie warunki dobrostanu wpływają negatywnie na okrywą włosową, powodując spadki cen. Polska jest w czołówce światowych liderów produkcji skór na futra, wobec czego nie jest możliwe, aby standardem na polskich fermach było złe traktowanie zwierząt. Ataki na branżę futrzarską nie mają na celu poprawy sytuacji czy wypracowania jakiegokolwiek kompromisu, ale całkowity zakaz prowadzenia hodowli.

Branża futrzarska pada ofiarą licznych ataków ze strony organizacji ekologicznych i prozwierzęcych od momentu, kiedy zaczęła osiągać silną pozycję na światowym rynku. W międzynarodowym handlu skórą panuje duża konkurencja. Istnieje wielu ważnych, konkurujących ze sobą graczy na świecie, a branża wciąż się rozwija. Polska, będąca w czołówce, rywalizuje z wieloma państwami aspirującymi do zwiększenia swoich dochodów pochodzących z handlu skórą, jak np. Chiny, osiągnięcia lub utrzymania pozycji lidera, jak np. Dania, czy też planującymi intensywny wzrost, jak np. Rosja. Inni eksporterzy skór zwierząt futerkowych bez wątplenia są w stanie przejąć polski udział w rynku, w wypadku wprowadzenia zakazu hodowli w naszym kraju. Złudzeniem jest więc przekonanie, że zabraniając hodowli w Polsce zmniejszy się liczba zabijanych zwierząt. Branża zostanie przejęta przez inne kraje.

¹⁰⁴ WelFur – certyfikat stanowiący o jakości ferm zwierząt futerkowych w Europie, Instytut Gospodarki Rolnej, <http://www.instytutrolny.pl/home/rolnictwo/21-hodowla-i-uprawy/152-welfur-certyfikat-stanowiacy-o-jakosci-ferm-z-zwierzat-futerkowych-w-europie> (dostęp 28.07.2017).

¹⁰⁵ WelFur Welfare assesment protocol for mink, European Fur Breeders' Association, http://www.fureurope.eu/wp-content/uploads/2015/10/Mink_protocol_final_web_edition_light.pdf (dostęp: 09.08.2017 r.).

¹⁰⁶ WelFur – certyfikat..., *op. cit.*

Kolejnym rywalem, który niewątpliwie skorzystałby na zakazie hodowli zwierząt futerkowych jest branża utylizacyjna. Zwierzęta futerkowe są zwierzętami mięsożernymi. Co za tym idzie, mogą pełnić ekologiczną funkcję zagospodarowania ubocznych produktów pochodzenia zwierzęcego. Tego typu odpady nienadające się do spożycia przez ludzi najczęściej wytwarzane są przez przedsiębiorstwa przetwórstwa mięsnego. W Polsce, dzięki fermom zwierząt futerkowych w naturalny sposób utylizuje się około 600 tys. ton tego typu odpadów rocznie¹⁰⁷, co stanowi 40% całkowitej masy ubocznych produktów pochodzenia zwierzęcego kategorii II i III wytwarzanych w kraju. Jest to ekologiczna forma zastępująca kosztowną i szkodliwą dla środowiska utylizację przemysłową¹⁰⁸. Jednak firmy utylizacyjne, w Polsce zdominowane przez kapitał zachodni, tracą, ponieważ zakłady przetwórstwa mięsnego, ubojnie, czy fermy drobiu zamiast korzystać z usług utylizacji odpadów pochodzenia zwierzęcego, sprzedają te odpady fermom futerkowym. Zagadnienie to zostanie dokładniej poruszone w następnym rozdziale.

8.2. Firmy utylizacyjne pośrednim konkurentem

Produkty uboczne pochodzenia zwierzęcego, w przypadku braku ich przeznaczenia do skarmiania zwierząt¹⁰⁹, muszą zostać poddane utylizacji. W Polsce działa 111 podmiotów przetwarzających uboczne produkty pochodzenia zwierzęcego¹¹⁰.

Podstawę żywienia nerek i lisów stanowią odpady drobiowe miękkie i twarde. Udział drobiowych i rybnych komponentów w dawkach dla tych gatunków to około 80% pasz, a w niektórych częściach kraju udział ten jest jeszcze wyższy, z uwagi na większą dostępność ferm drobiu i przetwórci¹¹¹.

W Katedrze Hodowli Zwierząt Futerkowych i Łowiectwa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie opracowano tzw. *wskaźnik sprawności utylizacyjnej ferm*. Porównując ilości produktów odpadowych pochodzenia zwierzęcego, które w ciągu jednego roku fermy przyjęły w celach paszowych, z ilością wyprodukowanych tuszek i tłuszczu, podlegających utylizacji zgodnie z przepisami prawa, otrzymano wskaźnik obrazujący procentową redukcję odpadów produktów pochodzenia zwierzęcego przez fermy futerkowe stosujące te właśnie odpady w celach pokarmowych dla zwierząt.

---

¹⁰⁷ Kościński, T., *Odpowiedź na interpelację nr 13586 w sprawie oddziaływania na gospodarkę hodowli zwierząt w celu pozyskania futer*, Warszawa, 18.07.2017 r.,

<http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=4A6FF342&view=null> (dostęp 29.07.2017).

¹⁰⁸ *Ekonomiczny i społeczny aspekt hodowli*, op. cit.

¹⁰⁹ *Uboczne Produkty Pochodzenia Zwierzęcego*, Wojewódzki Inspektorat Weterynarii w Gdańsku, <http://www.gdansk.wiw.gov.pl/pasze-i-utylizacja/uboczne-produkty-pochodzenia-zwiercego.html> (dostęp: 25.07.2017r.).

¹¹⁰ *Lista zakładów sektora utylizacyjnego zatwierdzonych zgodnie z Rozporządzeniem 1069/2009*, dane za rok 2016, Główny Inspektorat Weterynarii, http://www.wetgiw.gov.pl/722---kategoria_glowny-inspektorat-weterynarii (dostęp: 15.07.2017 r.).

¹¹¹ Lorek, M. O., Gugolek, A., *Ferm...*, op. cit

Wskaźniki sprawności utylizacyjnej w zbadanej grupie ferm wahały się od 76,9% do 94,9%¹¹². Według ewidencji prowadzonej przez Główny Inspektorat Weterynarii, w Polsce aż 726 ferm zwierząt futerkowych wykorzystuje w żywieniu uboczne produkty pochodzenia zwierzęcego¹¹³.

Wartość przemysłu utylizacji produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, czyli innymi słowy paszy dla zwierząt, ocenia się na około 500 mln zł rocznie. Sektor utylizacyjny jest zdominowany przez kapitał niemiecki, a jego udział szacuje się na około 80%¹¹⁴. Ale również kapitał amerykański ma swój udział w polskiej branży utylizacyjnej. W ostatnim czasie prężnie działająca spółka została przejęta przez amerykańskiego giganta z branży utylizacyjnej – Darling International¹¹⁵. Odwrotną sytuację obserwujemy w przypadku ferm zwierząt futerkowych, gdzie kapitał zagraniczny stanowi zaledwie 2%, a polski aż 98%¹¹⁶.

Odpady pochodzenia zwierzęcego kat. II i III, czyli nienadające się do spożycia przez człowieka, ale odpowiednie dla zwierząt poza sposobem naturalnym mogą być utylizowane na kilka sposobów, m.in. w drodze spalania lub współspalania, poprzez kompostowanie lub przekształcenie w biogaz, usuwany na zatwierdzonym składowisku odpadów, stosowany do wytwarzania nawozów organicznych lub polepszaczy gleby, może też być stosowany do produkcji surowej karmy dla zwierząt domowych¹¹⁷.

Według rejestru Głównego Inspektoratu Weterynarii, wśród zakładów sektora utylizacyjnego zatwierdzonych zgodnie z Rozporządzeniem 1069/2009 działających na terenie Polski jest 41 spalarni i współspalarni, 111 zakładów przetwórczych, 2 zakłady oleochemiczne, 82 biogazownie, 26 biokompostowni i 148 zakładów wytwarzających karmy dla zwierząt domowych¹¹⁸. Jak pokazuje raport NIK z 2004, w zakładach utylizacyjnych również dochodzi do naruszeń i nieprzestrzegania przepisów z zakresu bezpieczeństwa, ochrony środowiska, przepisów weterynaryjnych oraz wymogów formalnych¹¹⁹. NIK nie powtórzył kompleksowej kontroli tych zakładów.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ *Lista zakładów sektora utylizacyjnego zatwierdzonych zgodnie z Rozporządzeniem 1069/2009*, Sekcja XIV: Hodowle zwierząt futerkowych wykorzystujących w żywieniu uboczne produkty pochodzenia zwierzęcego lub pp, dane za rok 2016, Główny Inspektorat Weterynarii, http://www.wetgiw.gov.pl/722---kategoria_glowny-inspektorat-weterynarii, (dostęp: 28.07.2017 r.).

¹¹⁴ Stefaniuk, R., *Ekoterroryzm istnieje i ma się bardzo dobrze*, „Nasz Dziennik”, 13.06.2017, <http://naszdzienik.pl/polska-kraj/183755,ekoterroryzm-istnieje-i-ma-sie-bardzo-dobrze.html> (dostęp: 29.07.2017 r.).

¹¹⁵ Szczepańska, M., *Amerykanie biorą polskie odpady*, „Puls Biznesu”, 04.12.2013 r., <https://www.pb.pl/amerykanie-biora-polskie-odpady-738427> (dostęp: 29.07.2017 r.).

¹¹⁶ *Badanie zatrudnienia... op. cit.*

¹¹⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1069/2009 z dnia 21 października 2009 r. określające przepisy sanitarne dotyczące produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, nieprzeznaczonych do spożycia przez ludzi, i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1774/2002 (rozporządzenie o produktach ubocznych pochodzenia zwierzęcego), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 300/1, 14.11.2009.

¹¹⁸ *Lista zakładów sektora utylizacyjnego..., op. cit.*

¹¹⁹ *Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania nadzoru nad wytwarzaniem, obrotem i stosowaniem środków żywienia zwierząt*, Nr ewid. 193/2003/P/03/112/KSR, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2004.

Fermy zwierząt futerkowych często posiadają maszyny służące do produkcji karmy dla zwierząt. Kupując od np. ubojni odpady pochodzenia zwierzęcego (głównie kat. III) przyczyniają się do zwiększenia rentowności tych przedsiębiorstw. W przeciwnym razie ubojnie, zakłady drobiarskie czy przetwórcze rybne musiałyby oddawać odpady do utylizacji przemysłowej, która wiąże się ze znacznymi nakładami finansowymi¹²⁰. Minimalna cena za tonę odpadów pochodzenia zwierzęcego to około 250 zł oraz koszty transportu, a w niektórych przedsiębiorstwach utylizacyjnych cena ta może być trzykrotnie, a nawet czterokrotnie wyższa. Przy 600 tys. tonach rocznie wartość rynku odpadów pochodzenia zwierzęcego, a tym samym potencjalny zysk utracony przez firmy utylizacyjne, może sięgać aż 500 mln zł¹²¹.

Firmy utylizacyjne rozpoczęły swoistą wojnę z hodowcami mięsożernych zwierząt futerkowych masowo wypowiadając z nimi umowy na odbiór tuszek zwierzęcych. Zgodnie bowiem z przepisami unijnymi, istnieje zakaz skarmiania wewnątrzgatunkowego, stąd fermy nerek muszą przekazywać odpady właśnie firmom utylizacyjnym. Te z kolei znacznie podniosły ceny, które wahają się od 300 do aż 1000 zł za tonę.

W 2014 roku upublicznione zostały nagrania, na których Dobrosława Gogłóza, prezes Stowarzyszenia Otwarte Klatki przyznała, że współpracuje z firmami utylizacyjnymi, które walczą o skup odpadów z rzeźni i których interesom zagrażają właśnie fermy zwierząt futerkowych. Stowarzyszenie może liczyć na wsparcie finansowe korporacji utylizacyjnych przy finansowaniu ich kampanii lobbingowych¹²². Im prężniej rozwija się krajowa produkcja skór zwierząt futerkowych, tym więcej tracą na tym firmy. Tę zależność powiązać można z nasileniem kampanii mających na celu wprowadzenie zakazu hodowli pod pretekstem obrony zwierząt.

9. Możliwe skutki zakazu hodowli zwierząt futerkowych w Polsce

W pierwszej części raportu opisany został wskaźnik mnożnikowego efektu pośredniego dla zakupów produktów rolnych, z którego wynika, że z łącznej wartości dodanej wynoszącej 1,3 mld zł, 570 mln zł wytwarzają bezpośrednio hodowle, natomiast pozostałe 730 mln zł generowana jest poprzez zakupy w innych branżach. A zatem m.in. handel, rolnictwo dostarczające pasze oraz przemysł rolno-spożywczy zostałyby dotknięte zakazem hodowli zwierząt futerkowych w Polsce. Na likwidacji branży straciliby wszyscy z nią współpracujący, a więc na przykład producenci pasz, przedsiębiorstwa

¹²⁰ Ozdoba, P., *Zakaz hodowli zwierząt futerkowych to likwidacja branży, w której jesteśmy światowym liderem*, Do Rzeczy, 8.06.2017, <https://dorzeczy.pl/kraj/31952/Zakaz-hodowli-zwierzat-futerkowych-to-likwidacja-branzy-w-ktorej-j-jestesmy-swiatowym-liderem.html> (dostęp: 29.07.2017 r.).

¹²¹ Ozdoba, P., *op. cit.*

¹²² *Afera: Przychodzi utylizator do ekologa*, <https://www.youtube.com/watch?v=XVd3rqdZoXo&feature=youtu.be> (dostęp: 27.07.2017 r.).

wytwarzające wyroby farmaceutyczno-chemiczne, energię, firmy budowlane i remontowe, a także instytucje finansowe, jak np. banki spółdzielcze, z których usług często korzystają hodowcy. Bez ferm zwierząt mięsożernych przedsiębiorstwa wytwarzające produkty uboczne pochodzenia zwierzęcego, tak jak np. ubojnie bydła, świń, drobiu, czy przetwórstwa rybnego będą zmuszone do przekazywania tych odpadów zakładom utylizacyjnym, za co będą musiały płacić wysokie kwoty. Obecnie przedsiębiorstwa te sprzedają produkty uboczne fermom zwierząt futerkowym, co wpływa pozytywnie na ich rentowność. W przypadku likwidacji ferm, ubojnie, fermy drobiu i inne zakłady przetwórstwa mięsnego czy rybnego nie tylko stracą źródło dochodu, ale będą zmuszone ponosić dodatkowe koszty związane z utylizacją. Same zakłady przetwórstwa rybnego deklarują, że sprzedały hodowcom mięsożernych zwierząt futerkowych w roku 2016 blisko 320 ton produktów ubocznych kat. III za kwotę 350 mln zł. W wypadku likwidacji branży, przedsiębiorstwa te szacują, że koszty związane z utylizacją, które będą musiały dodatkowo ponieść to 250 mln zł rocznie¹²³. A zatem strata w sumie 570 mln zł niewątpliwie negatywnie odbije się na tej branży. Przedsiębiorstwa wytwarzające produkty uboczne pochodzenia zwierzęcego zdecydowanie więc odczują likwidację branży futrzarskiej w Polsce, a ich koszty produkcji znacznie wzrosną, co będą musiały rekompensować podwyżką cen swoich produktów. Potencjalną likwidacją branży futrzarskiej zostaną dotknięci również konsumenci¹²⁴.

W 2016 roku do Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi wpłynęło ponad 2 tys. wniosków sprzeciwiających się likwidacji hodowli zwierząt futerkowych w Polsce¹²⁵. Wnioski te nadsyłane były przez przedstawicieli władz samorządowych, obywateli oraz przedstawicieli różnych branż, np. ubojni, zakładów drobiarskich, zakładów przetwórstwa mięsnego i rybnego, producentów sprzętu przeznaczonego do wyposażenia ferm, sprzętu BHP, producentów dodatków paszowych, zakładów deratyzacji, przedsiębiorstw wielobranżowych, firm zajmujących się skupem skór, a nawet z domu pomocy społecznej¹²⁶. Pokazuje to zatem w jak szerokiej skali można analizować skutki likwidacji branży futrzarskiej i na jak wiele innych branż ten zakaz będzie oddziaływał.

10. Opinia Polaków na temat likwidacji branży zwierząt futerkowych w Polsce

Z badań przeprowadzonych przez niezależną firmę Ipsos opublikowanych w portalu Fureurope.eu wynika, że 95% Europejczyków, którzy sprzeciwiają się hodowli zwierząt futerkowych nigdy takiej fermy nie odwiedziło. Co więcej, badania pokazują, że spośród osób, które nigdy na fermie nie były,

¹²³ Kościński, T., *op. cit.*

¹²⁴ *Stanowisko Zarządu Polskiego Związku Hodowców i Producentów Zwierząt Futerkowych w sprawie poselskiej interpelacji nr 34069 posła Grzegorza Napieralskiego z Koła Poselskiego Biało-Czerwoni [w:] Hodowca zwierząt futerkowych, Ogólnopolski kwartalnik PZHiPZF nr 63, wrzesień 2015.*

¹²⁵ Jurgiel, K., *Odpowiedź na dezyderat nr 41..., op. cit.*

¹²⁶ *Ibidem.*

35% akceptuje hodowlę, natomiast aż 69% Europejczyków, którzy na własne oczy widzieli jak funkcjonują ферmy zwierząt futerkowych akceptuje ten sektor gospodarki. Badania zostały przeprowadzone na grupie Brytyjczyków, Holendrów, Duńczyków, Francuzów, Hiszpanów, oraz Polaków¹²⁷.

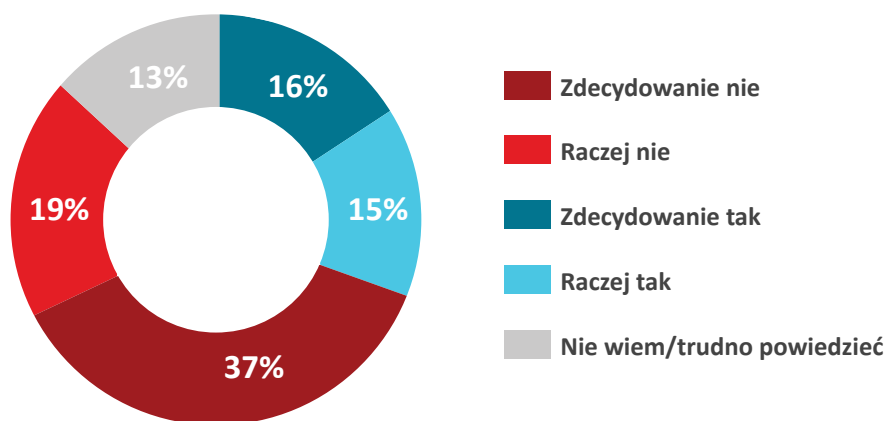
W czerwcu 2017 roku Instytut Badań Rynkowych i Społecznych IBRiS opublikował wyniki sondażu, z którego wynika, że 56% Polaków jest przeciwna zakazowi hodowli zwierząt futerkowych. Badanie zostało przeprowadzone na grupie 1100 losowo wybranych respondentów z zachowaniem rozkładów terytorialnych wg GUS przy pomocy wywiadów telefonicznych. Załedwie 31% chciałaby wprowadzenia tego zakazu¹²⁸. Rozkład głosów przedstawiony jest na Wykresie 6.

Większy odsetek zwolenników wprowadzenia zakazu hodowli zwierząt futerkowych odnotowano wśród kobiet oraz mieszkańców dużych miast. Niemal połowa respondentów wskazuje jako najlepsze rozwiązanie podwyższenie standardów warunków hodowli przez rząd. Pokazuje to Wykres 5.

Autorzy sondażu po analizie odpowiedzi na pytanie dotyczące oceny możliwości zmian wnioskują, że respondenci deklarujący początkowo umiarkowane poparcie dla zakazu hodowli (raczej tak), po przedstawieniu innych możliwości wolą jednak podwyższenie standardów aniżeli całkowity zakaz. W tak zadany pytanie jedynie 16% respondentów nadal chce całkowitego zakazu, czyli blisko połowa wcześniej deklarujących chęć zakazu, w drugim pytaniu zmieniła zdanie¹²⁹.

Wykres 6. Rozkład procentowy odpowiedzi respondentów na pierwsze pytanie ankietowe.

CZY PANA/PANI ZDANIEM W POLSCE POWINNO SIĘ CAŁKOWICIE ZAKAZAĆ HODOWLI ZWIERZĄT FUTERKOWYCH?

Źródło: IBRiS, Warszawa 2016.

¹²⁷ *Facts & Figures*, FurEurope, <http://www.fureurope.eu/fur-information-center/facts-figures/> (dostęp: 15.07.2017 r.).

¹²⁸ *Polacy o regulacjach dotyczących hodowli zwierząt futerkowych w Polsce*, IBRiS, Warszawa, 28.06.2016.

¹²⁹ *Polacy o regulacjach*, op. cit.

Wykres 7. Rozkład procentowy odpowiedzi respondentów na pierwsze pytanie ankietowe.

KTÓRE Z PONIŻSZYCH ROZWIĄZAŃ W SPRAWIE HODOWLI ZWIERZĄT FUTERKOWYCH JEST WG PANI/PANA NAJLEPSZE?

Źródło: IBRiS, Warszawa 2016.

PODSUMOWANIE

Zagadnienia związane z rolą zwierząt w życiu człowieka wzbudzają wiele emocji. Dotyczy to zarówno jedzenia mięsa, jak i wykorzystywania skór, nie tylko futerkowych. Zawsze są dwie strony tego konfliktu, a każda kieruje się innymi pobudkami. Nie jest celem tego raportu ocenianie, która strona ma rację, lecz analiza z czego wynika konflikt, jakie są argumenty za i przeciw, jakie są potencjalne konsekwencje likwidacji branży futrzarskiej w Polsce oraz czy istnieją inne rozwiązania sytuacji.

Polska, będąc na drugim miejscu w Europie i trzecim na świecie, słynie z wysokiej jakości skór. Produkcja tego surowca zapewnia nam stałe wpływy do budżetu państwa. Hodowla zwierząt futerkowych to niemal w całości branża krajowa, zapewniająca dziesiątki tysięcy miejsc pracy i zmniejszająca bezrobocie na terenach wiejskich.

Zależności ekonomiczne mają dużo większą skalę niż sama, opiewająca na 1,4 mld zł, wartość eksportu, czy wartość wpływów do budżetu z tytułu podatków płaconych przez hodowców. Wiele innych branż współpracuje z fermami i wraz z ich likwidacją stracą one ważnego klienta. Co więcej, przedsiębiorstwa wytwarzające uboczne produkty pochodzenia zwierzęcego nie tylko stracą dodatkowy dochód ze sprzedaży tych odpadów fermom, które wykorzystują je do żywienia zwierząt mięsożernych, ale poniosą dodatkowe koszty, gdyż będą musiały oddawać produkty uboczne

pochodzenia zwierzęcego do utylizacji, a zatem rentowność ubojni, ferm drobiu, przedsiębiorstw przetwórstwa mięsnego czy rybnego znacząco spadnie. Koszty utylizacji zostaną przeniesione na każdego konsumenta.

Fermy spełniają również ważną funkcję ekologiczną. Poprzez naturalną utylizację odpadów pochodzenia zwierzęcego jesteśmy w mniejszym stopniu skazani na firmy utylizacyjne stanowiące zagrożenia ekologiczne wypuszczając np. związki toksyczne do środowiska. Ponadto, odchody zwierząt futerkowych są wykorzystywane jako naturalny nawóz, dużo cenniejszy i zdrowszy niż nawozy sztuczne. Ostatnim aspektem ekologicznym jest produkt końcowy, czyli futro. Futra są bardzo wytrzymałe, naturalne, ciepłe i przede wszystkim zdrowe dla człowieka. Służą w rodzinach przez pokolenia i są biodegradowalne, w przeciwieństwie do futer sztucznych, produkowanych z pochodnych ropy naftowej, niezwykle szkodliwych w procesie produkcji, niezdrowych dla człowieka i rozkładających się setki lat.

Organizacje broniące praw zwierząt atakują ферmy np. norek czy lisów z uwagi na rzekomo złe warunki panujące na fermach i taki też wizerunek hodowli starają się kreować. Zaniedbywanie zwierząt czy znęcanie się nad nimi jest nie do przyjęcia i nie ma na to zgody z żadnej strony, włączając samych hodowców. Jeżeli czymś źródłem utrzymania jest hodowla, to jego celem jest osiągnięcie jak najwyższych zysków z prowadzonej działalności. Sprzeczne jest więc z logiką złe traktowanie zwierząt. Jeśli polscy hodowcy mieliby kłopoty ze sprzedażą swoich skór czy uzyskiwaliby za nie niskie ceny, nie stalibyśmy się światową potęgą w tej dziedzinie. Zatem założenie, że standardem na polskich fermach jest znęcanie się nad zwierzętami jest błędne. Oczywiście wyjątki się zdarzają, najczęściej na małych fermach. Hodowle te jednak działają sprzecznie z prawem, które dokładnie reguluje wszelkie kwestie związane z hodowlą zwierząt futerkowych. Fermy naruszające przepisy nie będą nigdy w stanie uzyskać wysokich wyników sprzedażowych i w końcu zostaną wyparte z rynku.

reguluje wszelkie kwestie związane z hodowlą zwierząt futerkowych. Fermy naruszające przepisy nie będą nigdy w stanie uzyskać wysokich wyników sprzedażowych i w końcu zostaną wyparte z rynku.

Jak podkreślają organizacje zrzeszające hodowców bądź współpracujące z branżą, jednostkowe fermy działające niezgodnie z prawem powinny być zamykane. Rzucają one złe światło na całą branżę. Czy jednak rozwiązaniem sytuacji ma być całkowity zakaz hodowli? Czy nie lepiej bliżej spojrzeć na jakość przeprowadzanych kontroli i egzekwowania prawa? Czy nie lepiej wywierać nacisk na instytucje kontrolne, aby ich poziom był na tyle wysoki, że nie byłoby wątpliwości czy wszystkie fermy w Polsce respektują prawo?

Kolejnym krokiem mającym przyczynić się do poprawy sytuacji jest system certyfikacji. Będzie on gwarantem respektowania prawa oraz dobrego traktowania zwierząt, a w przyszłości tylko skóry z takich ferm będą akceptowane przez domy aukcyjne.

Kiedy w grę wchodzi duże pieniądze, a tak właśnie jest jeśli przeanalizuje się ekonomiczne aspekty tego sektora, zawsze istnieją podmioty, które mogłyby zyskać na wyeliminowaniu z rynku danej gałęzi gospodarki. Luka, która powstałaby po zniknięciu polskich skór ze światowych aukcji, bardzo szybko zostałaby zapełniona przez konkurencję. Z kolei w Polsce niewątpliwie zyskałyby firmy utylizacyjne, które przez branżę futrzarską tracą ważnego klienta, jakim są przedsiębiorstwa wytwarzające produkty uboczne pochodzenia zwierzęcego. Istnieją dowody na finansowanie organizacji ekologicznych przez nieekologiczne firmy utylizacyjne.

Dopiero po analizie rachunku zysków i strat, wszystkich możliwych scenariuszy i konsekwencji działania można podjąć decyzję o dalszych krokach, tak ważną z punktu widzenia ekonomicznego, społecznego i ekologicznego.

BIBLIOGRAFIA

Afera: Przychodzi utylizator do ekologa,

<https://www.youtube.com/watch?v=XVd3rqdZoXo&feature=youtu.be> (dostęp 27.07.2017).

Animal Health and Welfare, FurEurope,

<http://www.fureurope.eu/fur-policies/legislation/animal-welfare/> (dostęp 09.08.2017).

Analiza Gospodarczo-Handlowa Całościowego Gospodarczego i Handlowego Porozumienia z Kanadą (CETA) dla polskiej gospodarki i przedsiębiorców – wybrane zagadnienia, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa 2016.

Antyfutro, Otwarte Klatki, <http://www.otwarteklatki.pl/antyfutro/> (dostęp 25.07.2017).

Aukcje, PZHiPZF, <http://pzhpzf.pl/szczegoly/dwie-pierwsze-aukcje-sezonu-20162017.html> (dostęp 12.07.2017).

Badanie zatrudnienia oraz źródeł finansowania ferm zwierząt futerkowych w Polsce, Instytut Inicjatyw Gospodarczych i Konsumenckich INSTIGOS, Warszawa, 23.08.2017.

Bernacka, H., Świącicka, N., Zawiślak, J., *Wyniki oceny pokroju zwierząt futerkowych hodowanych na polskich fermach objętych oceną wartości użytkowej i hodowlanej w latach 2010–2014, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy, 2016.*

Bielański, P., Wrzecionowska, M., *Organizacja obrotu skórami zwierząt futerkowych, Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, 2013.*

Certyfikacja, PZHiPZF, <http://pzhpzf.pl/certyfikacja.html> (dostęp 26.07.2017).

Deresińska, M., *O hodowli zwierząt futerkowych w Polsce, Wielkopolska Izba Rolnicza <http://www.wir.org.pl/archiwum/raporty/futerkowe.htm> (dostęp 17.07.2017).*

Fermy zwierząt futerkowych – regulacje prawne, <http://www.enorka.info/index.php/prawo> (dostęp 15.07.2017).

Dutch Supreme Court upholds ban on fur farming, Dutch News, grudzień 2016, <http://www.dutchnews.nl/news/archives/2016/12/dutch-supreme-court-upholds-ban-on-fur-farming/> (dostęp 12.07.2017).

Ekonomiczny i społeczny aspekt hodowli, PZHiPZF,

<http://pzhpzf.pl/ekonomiczny-i-spoeczny-aspekt-hodowli.html> (dostęp 15.07.2017).

Facts & Figures, FurEurope, <http://www.fureurope.eu/fur-information-center/facts-figures/> (dostęp 15.07.2017).

Fermowe Zwierzęta Futerkowe, PZHiPZF, <http://pzhpzf.pl/fermowe-zwierzeta-futerkowe.html> (dostęp 12.07.2017).

Fur, a renewable resource, Fur Council of Canada, <http://www.furisgreen.com/renewable.aspx> (dostęp 16.07.2017).

Fur Ethics, Fur Commission USA, <http://furcommission.com/fur-ethics/> (dostęp 17.07.2017).

FurEurope, *Annual Report 2015*, Bruksela 2015.

Fur Farming Bans, <http://www.dzivniekubrīviba.lv/en/fur/fur-farming-bans> (dostęp 17.07.2017).

Fur Farming (Prohibition) Act 2000,

[https://en.wikipedia.org/wiki/Fur_Farming_\(Prohibition\)_Act_2000](https://en.wikipedia.org/wiki/Fur_Farming_(Prohibition)_Act_2000) (dostęp 20.07.2017).

Fur Industry by Country, FurEurope,

<http://www.fureurope.eu/fur-information-center/fur-industry-by-country/> (dostęp 15.07.2017).

Fur Sector History, FurEurope, <http://www.fureurope.eu/fur-sector-history/> (dostęp 10.07.2017).

Główny Inspektorat Weterynarii, *Nowe przepisy w zakresie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania*, http://old.wetgiw.gov.pl/index.php?action=art&a_id=4629 (dostęp, 29.07.2017).

Główny Inspektorat Weterynarii, *Sprawozdanie z realizacji zadań Inspekcji Weterynaryjnej w 2015 r.*,

https://www.wetgiw.gov.pl/artykuly/274/pliki/20160704142057_sprawozdaniezdzialnociiwwroku2015.pdf.

Główny Urząd Statystyczny, Baza Danych Handlu Zagranicznego,

<http://hinex.stat.gov.pl/hinex/asp/index.aspx>

History of Fur in Fashion: Introduction,

<http://www.fashionintime.org/history-fur-fashion-introduction/> (dostęp 10.07.2017).

Hodowla Zwierząt Futerkowych w Polsce. Dane dotyczące branży, Fundacja Wsparcia Rolnika Polska Ziemia, Instytut Gospodarki Rolnej, ISBN 978-83-947713-0-0, 2017.

Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania nadzoru nad wytwarzaniem, obrotem i stosowaniem środków żywienia zwierząt, Nr ewid. 193/2003/P/03/112/KSR, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2004.

Informacja o wynikach kontroli: Nadzór nad funkcjonowaniem ferm zwierząt, Nr ewid. 181/2014/P/14/050/KRR, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2014.

Informacja o wynikach kontroli sprawowania nadzoru przez inspekcje państwowe nad funkcjonowaniem ferm zwierząt futerkowych w województwie wielkopolskim, Nr ewid. 181/2014/P/14/050/KRR, Najwyższa Izba Kontroli, Poznań 2011.

Jakubowski, T., *Norka fermowa a norka amerykańska dziko żyjąca*, w: *Fermowa norka (amerykańska) Mustela vison*, Polski Związek Hodowców i Producentów Zwierząt Futerkowych, Warszawa 2014.

Jurgiel, K., *Odpowiedź na dezyderat nr 41 Komisji do Spraw Petycji do Prezesa Rady Ministrów w sprawie zakazu hodowli zwierząt z rodziny psowatych na futro z dnia 8 czerwca 2017*, Warszawa, 17.07.2017,

http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/pet_20170718_d41/%24file/pet_20170718_d41.pdf (dostęp 27.07.2017).

Jurgiel, K., *Odpowiedź na interpelację Pana Janusza Cichonia i Pana Jarosława Urbaniaka, Posłów na Sejm RP, z dnia 21.02.2017 r., nr 10132*, Warszawa, 07.03.2017,
<http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EE/%24FILE/i10132-o1.pdf>.

Jurgiel, K., *Odpowiedź na interpelację Pana Arkadiusza Myrchy, Posła na Sejm RP, z dnia 28.06.2017 r., nr 13383*, Warszawa, 10.07.2017,
<http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EF/%24FILE/i13383-o1.pdf> (dostęp 27.07.2017).

Kościński, T., *Odpowiedź na interpelację nr 13586 w sprawie oddziaływania na gospodarkę hodowli zwierząt w celu pozyskania futer*, Warszawa, 18.07.2017, <http://www.sejm.gov.pl/>
Jakubowski, T., *Fermowa norka (amerykańska) Mustela vision*, Polski Związek Hodowców i Producentów Zwierząt Futerkowych, Warszawa 2014.

Kuźniewicz, J. J., *Dlaczego chcę nosić ubiory wykonane z naturalnych surowców (skór)?*
<http://www.enorka.info/index.php/hodowla/52-dlaczego-chce-nosic-ubiory-wykonane-z-naturalnych-surowcow-skor> (25.07.2017).

Lista zakładów sektora utylizacyjnego zatwierdzonych zgodnie z Rozporządzeniem 1069/2009, dane za rok 2016, Główny Inspektorat Weterynarii,
http://www.wetgiw.gov.pl/722---kategoria_glowny-inspektorat-weterynarii (dostęp 15.07.2017).

Lista zakładów sektora utylizacyjnego zatwierdzonych zgodnie z Rozporządzeniem 1069/2009, Sekcja XIV: Hodowle zwierząt futerkowych wykorzystujących w żywieniu uboczne produkty pochodzenia zwierzęcego lub pp, dane za rok 2016, Główny Inspektorat Weterynarii, ,
http://www.wetgiw.gov.pl/722---kategoria_glowny-inspektorat-weterynarii, (dostęp 28.07.2017).

Lorek, M. O., Gugolek, A., *Ekologiczne aspekty hodowli zwierząt futerkowych*,
<http://www.hzf.waknor.nazwa.pl/pl/hodowcy/ekologiczne-aspekty-hodowli-zwierzat-futerkowych,15.html> (dostęp 17.07.2017).

Lorek, M. O., Gugolek, A., *Fermy mięsożernych zwierząt futerkowych – ekologiczne zakłady utylizacyjne*,
<http://www.hzf.waknor.nazwa.pl/pl/hodowcy/fermy-miesozermych-zwierzat-futerkowych--%E2%80%93ekologiczne-zaklady-utylizacyjne,20.html> (17.07.2017).

NAFA, *Resources*, <http://www.nafa.ca/resources/> (dostęp 16.07.2017).

Norka Fermowa, PZHiPZF, <http://pzhpzf.pl/norka-fermowa.html> (dostęp 15.07.2017).

Olej Norkowy, https://pl.wikipedia.org/wiki/Olej_norkowy (dostęp 15.07.2017).

Ozdoba, P., *Zakaz hodowli zwierząt futerkowych to likwidacja branży, w której jesteśmy światowym liderem*, Do Rzeczy, 8.06.2017,
<https://dorzeczy.pl/kraj/31952/Zakaz-hodowli-zwierzat-futerkowych-to-likwidacja-branzy-w-ktorej-jestesmy-swiatowym-liderem.html> (dostęp 29.07.2017).

Pawlik, P., *Jony ujemne*, <http://www.poradynazdrowie.pl/jony-ujemne.html> (25.07.2017).

Pojęcia stosowane w statystyce publicznej, GUS,
<http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/37,pojcie.html> (dostęp 25.07.2017).
Polacy o regulacjach dotyczących hodowli zwierząt futerkowych w Polsce, IBRiS, Warszawa, 28.06.2016.

Program Rozwoju Eksportu, Bank Zachodni WBK,
<https://www.bzwbk.pl/ms/rozwoju-eksportu/baza-wiedzy/kierunki-eksportu/50-polskich-branz-skazanych-na-sukces-za-granica-wg-bz-wbk.html> (dostęp 02.08.2017).

Raport na temat przemysłu futrzarskiego w Polsce, Fundacja Międzynarodowy Ruch na Rzecz Zwierząt – Viva!, Warszawa 2017.

Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego, GUS 2013.

Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego, GUS 2014.

Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego, GUS 2015.

Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego, GUS 2016

Rocznik Statystyczny Rolnictwa, GUS 2016.

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 września 2015 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie minimalnych warunków utrzymywania gatunków zwierząt gospodarskich innych niż te, dla których normy ochrony zostały określone w przepisach Unii Europejskiej, Dz.U. 2015 poz. 1516, Warszawa 1.10.2015.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1069/2009 z dnia 21 października 2009 r. określające przepisy sanitarne dotyczące produktów ubocznych pochodzenia zwierzęcego, nieprzeznaczonych do spożycia przez ludzi, i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1774/2002 (rozporządzenie o produktach ubocznych pochodzenia zwierzęcego), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 300/1, 14.11.2009.

Rozporządzenie Rady (WE) NR 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 303/1, 18.11.2009.

Sałek, P., *Odpowiedź na interpelację poseł na Sejm RP Pani Anity Czerwińskiej, z dnia 4 kwietnia 2017 r., nr 11339*, Warszawa, 24.04.2017,
<http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EF/%24FILE/i11339-o1.pdf> (dostęp 08.08.2017).

Skiba, L., *Odpowiedź na interpelację z 3 lipca 2017 r., nr 13585 Pana Marcina Porzucka, Posła na Sejm RP*, Warszawa, 20.07.2017,
<http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EF/%24FILE/i13585-o1.pdf> (dostęp 27.07.2017).

[Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=4A6FF342&view=null](http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=4A6FF342&view=null) (dostęp 29.07.2017).

Stanowisko Zarządu Polskiego Związku Hodowców i Producentów Zwierząt Futerkowych w sprawie poselskiej interpelacji nr 34069 posła Grzegorza Napieralskiego z Koła Poselskiego Białe-Czerwone [w:] Hodowca zwierząt futerkowych, Ogólnopolski kwartalnik PZHiPZF nr 63, wrzesień 2015.

Stefaniuk, R., *Ekoterroryzm istnieje i ma się bardzo dobrze*, Nasz Dziennik, 13.06.2017,
<http://naszdzienik.pl/polska-kraj/183755,ekoterroryzm-istnieje-i-ma-sie-bardzo-dobrze.html> (dostęp 29.07.2017).

Szewda-Lewandowski, A., *Odpowiedź na interpelację grupy posłów na Sejm RP Pana Andrzeja Kobylarza, Pani Barbary Chrobak, Pana Jarosława Porwicha i Pana Jarosława Sachajko, z dnia 10*

maja 2017 r., znak: K8INT12239, Warszawa 30.05.2017,
<http://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/658C47EF/%24FILE/i12239-o1.pdf> (dostęp 25.07.2017).

Szczepańska, M., *Amerykanie biorą polskie odpady*, Puls Biznesu, 4.12.2013,
<https://www.pb.pl/amerykanie-biora-polskie-odpady-738427> (dostęp 29.07.2017).

Technology, Kopenhagen Fur, <http://www.kopenhagenfur.com/fur-farming/technology> (dostęp 12.07.2017).

The Ethics of Fur, <http://www.truthaboutfur.com/en/ethics-of-fur> (dostęp 15.07.2017).

The Fur Trade and Animal Welfare, Fur Council of Canada,
<http://www.furisgreen.com/peopleandanimals.aspx> (dostęp 15.07.2017).

Uboczne Produkty Pochodzenia Zwierzęcego, Wojewódzki Inspektorat Weterynarii w Gdańsku,
<http://www.gdansk.wiw.gov.pl/pasze-i-utyliczacja/uboczne-produkty-pochodzenia-zwiercego.html>
(dostęp 25.07.2017).

Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich, Dz.U. 2007 nr 133 poz. 921.

Welfare – certyfikat stanowiący o jakości ferm zwierząt futerkowych w Europie, Instytut Gospodarki Rolnej,
<http://www.institutrolny.pl/home/rolnictwo/21-hodowla-i-uprawy/152-welfare-certyfikat-stanowia-cy-o-jakosci-ferm-zwierzat-futerkowych-w-europie> (dostęp 28.07.2017).

Welfare: science-based animal welfare, FurEurope,
<http://www.fureurope.eu/fur-policies/welfare/> (dostęp 28.07.2017).

Welfare Welfare assesment protocol for mink, European Fur Breeders' Association,
http://www.fureurope.eu/wp-content/uploads/2015/10/Mink_protocol_final_web_edition_light.pdf (dostęp 09.08.2017).

Why Fur Is Back in Fashion, National Geographic,
<http://www.nationalgeographic.com/magazine/2016/09/skin-trade-fur-fashion/> (dostęp 15.07.2017).

Wpływ ekonomiczny branży hodowli zwierząt futerkowych na gospodarkę Polski, PwC Polska Sp. z o.o., 19.05.2014.

Value Chain, FurEurope, <http://www.fureurope.eu/people-in-the-fur-sector/value-chain/> (dostęp 15.07.2017).

Zwierzęta w modzie, Otwarte Klatki, <http://www.otwarteklatki.pl/zwierzeta-w-modzie/> (dostęp 30.07.2017).

5 reasons why it's ridiculous to claim animals are skinned alive, Truth About Fur, 20.01.2016,
<http://www.truthaboutfur.com/blog/5-reasons-animals-are-not-skinned-alive/> (dostęp 25.07.2017).

Polski Związek
Hodowców Zwierząt
Futerkowych

PROTOKÓŁ KONTROLNY LUSTRACJI FERM MIĘSOŻERNYCH ZWIERZĄT FUTERKOWYCH

Data i miejsce inspekcji: .....

Imię i nazwisko właściciela/kierownika.....

Przynależność do Związku.....

Numer weterynaryjny fermy.....

Przynależność administracyjna: (województwo) .....

Niniejszy protokół kontrolny został zatwierdzony przez Zarząd Związku Hodowców Zwierząt Futerkowych i stanowi integralną część procesu certyfikacji fermy mięsożernych zwierząt futerkowych.

P – prawidłowo N – nieprawidłowo WP – wymaga poprawy ND – nie dotyczy

DANE PODSTAWOWE

Liczba zwierząt stada podstawowego: Lisy pospolite: ● samce ● samice Lisy polarne: ● samce ● samice Norki: ● samce ● samice Jenoty: ● samce ● samice	Liczba młodzięży: Lisy pospolite: ● samce ● samice Lisy polarne: ● samce ● samice Norki: ● samce ● samice Jenoty: ● samce ● samice
Odpowiedzialny przedstawiciel gospodarstwa:	
Kontrolujący :.....	Data poprzedniego audytu
1	

WYMAGANIA OGÓLNE

Wymogi ogólne		P	N	WP	ND
1	Oznakowanie wejść do budynków, w których utrzymywane są zwierzęta tablicą „Osobom nieupoważnionym wstęp wzbroniony”				
2	Ogrodzenie uniemożliwiające dostęp z zewnątrz oraz wydostanie się na zewnątrz zwierząt				
3	Stan ogrodzenia				
	Rodzaj materiału z którego wykonane jest ogrodzenie	[NAZWA]			
4	Maty dezynfekcyjne w liczbie zapewniającej zabezpieczenie wejść i wjazdów do gospodarstwa.				
Higiena na fermie		P	N	WP	ND
5	Ferma posiada odpowiednią liczbę sanitariatów, szatni i umywalk dla osób zatrudnionych				
6	Odzież i obuwie przeznaczone tylko do obowiązkowego użycia w gospodarstwie utrzymywane w należytym porządku				
7	Udokumentowane działania dotyczące odprowadzania ścieków				
8	Działania zapobiegawcze przeciwko ptakom, gryzoniom i owadom są podejmowane systematycznie (udokumentowane)				
	Nazwa stosowanych środków	[NAZWA]			
9	Sprzęt i urządzenia do produkcji łatwe do mycia, czyszczenia i odkażania – przestrzeganie procedur SOP (standardowe procedury operacyjne)				
	Nazwa stosowanych środków	[NAZWA]			
10	Do mycia i dezynfekcji zapewniony jest odpowiedni sprzęt i środki czystości				
11	Środki dezynfekcyjne w ilości niezbędnej do przeprowadzenia doraźnej dezynfekcji				
	Nazwa stosowanych środków	[NAZWA]			
12	Wydzielone miejsce do składowania środków do mycia, dezynsekcji i deratyzacji (DDD) – dokumenty zakupu, dziennik wykonanych czynności				
13	Wewnętrzna kontrola stanu higienicznego obejmuje regularne inspekcje otoczenia i sprzętu (procedura pisemna)				
14	Ogólny stan higieniczny fermy				
15	Zakład posiada procedurę postępowania z ubocznymi produktami pochodzenia zwierzęcego, które nie spełniają wymogów sanitarno – weterynaryjnych jako surowiec do skarmiania zwierząt,				
16	Zakład posiada procedurę postępowania z padłymi zwierzętami z fermy – odpady (umowa z firmą utylizacyjną)				
17	Zakład posiada procedurę postępowania z odchodami zwierząt powstałymi na fermie – oznakowane miejsce składowania, podpisana umowa dotycząca zagospodarowania obornika jako nawóz rolniczy				
Zdrowie zwierząt		P	N	WP	ND
18	Na fermie dostępna książka leczenia zwierząt gospodarskich				
19	Zwierzęta chore przebywają na fermie w specjalnie oznakowanych sektorach fermy lub kłatkach				
20	Stan zdrowia zwierząt kontrolowany jest codziennie, stany chorobowe odnotowywane są na karcie identyfikacyjnej				
21	Stan zdrowotny i kondycja zwierząt				

22	Szczepienie zwierząt stada podstawowego: Lisy pospolite: <ul style="list-style-type: none"> ● samce ● samice Lisy polarne: <ul style="list-style-type: none"> ● samce ● samice Norki: <ul style="list-style-type: none"> ● samce ● samice Jenoty: <ul style="list-style-type: none"> ● samce ● samice 	Szczepienie młodziży: Lisy pospolite: <ul style="list-style-type: none"> ● samce ● samice Lisy polarne: <ul style="list-style-type: none"> ● samce ● samice Norki: <ul style="list-style-type: none"> ● samce ● samice Jenoty: <ul style="list-style-type: none"> ● samce ● samice 						
23	Badanie w kierunku choroby aleuckiej (norki)							
24	Stan zdrowotny i kondycja zwierząt							
25	Miejsce zapewniające właściwe warunki do przetrzymywania produktów leczniczych weterynaryjnych, zabezpieczone przed dostępem osób niepowołanych							
26	Ubój zwierząt wg. pisemnej procedury dostępnej na fermie zgodnie z obowiązującymi przepisami							
27	Norki i tchórze należy usypiać jedną z metod gazowych, tj przy użyciu tlenu węgla(CO) lub dwutlenku węgla (CO ₂)							
28	Lisy i jenoty powinny być usypiać przy pomocy prądu (zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa)							
Gospodarka wodna					P	N	WP	ND
29	System pojenia zwierząt sprawny i utrzymany w czystości							
30	Rodzaj ujęcia				[NAZWA]			
31	Woda z własnego ujęcia jest badana co trzy lata							
Ochrona środowiska					P	N	WP	ND
30	Ferma posiada pozwolenie z zakresu korzystania ze środowiska na gospodarka wodno-ściekowa - pozwolenie wodno-prawne na pobór wód podziemnych i wprowadzanie ścieków do środowiska/ umowa na dostarczenie wody z wodociągu gminnego							
31	Ferma posiada pozwolenia z zakresu korzystania ze środowiska dotyczące wykorzystania czynnika chłodniczego (SZWO/F-gazy) – oznakowanie, karta obsługi technicznej, umowa z uprawnionym serwisantem							
32	Ferma prowadzi sprawozdawczość z zakresu ochrony środowiska, informacje o zakresie korzystania ze środowiska							
33	Wielkość ferm (DJP)				(< 40 DJP)	(40-60 DJP)	(60-180 DJP)	(> 180 DJP)
34	Ferma posiada ważne zezwolenia z zakresu ochrony środowiska,							
35	Usuwanie, kompostowanie odchodów prowadzone zgodnie z zasadami Dobrej Praktyki Rolniczej							
36	Stan urządzeń doprowadzających wodę jest sprawdzany na bieżąco, stan instalacji bez wycieków							
37	Odpady komunalne regularnie usuwane (umowa z zakładem gospodarki komunalnej)							
LISTA KONTROLNA SPIWET – 06 GOSPODARSTWO UTRZYMUJĄCE ZWIERZAT FUTERKOWE (1069/2009 ART. 18)								
38	Gospodarstwo podlega kontroli Powiatowego Inspektoratu Weterynarii				[TAK]	[NIE]		
39	Weterynaryjny numer identyfikacyjny				[NUMER IDENTYFIKACYJNY]			
40	Data ostatniej kontroli				[DATA KONTROLI]			
41	Liczba nieprawidłowości				[0]	[1]	[2 I WIĘCEJ]	
42	Lp.	Pozycja listy kontrolnej	Podstawa prawna	Opis niezgodności				
3								

43	Termin wykonania zaleceń podmiotu kontrolującego	[DATA WYKONANIA]		
LISTA KONTROLNA SPIWET – UŚMIERCANIE ZWIERZAT FUTERKOWE (załącznik 7)				
44	Gospodarstwo podlega kontroli Powiatowego Inspektoratu Weterynarii	[TAK]	[NIE]	
45	Data ostatniej kontroli	[DATA KONTROLI]		
46	Liczba niezgodności	[0]	[1]	[2 I WIĘCEJ]
47	Opis niezgodności			
48	Zalecenia dla podmiotu kontrolowanego			
49	Termin wykonania zaleceń podmiotu kontrolującego	[DATA WYKONANIA]		
LISTA KONTROLNA SPIWET – GOSPODARSTWA (DOBROSTAN ZWIERZAT) (załącznik 6)				
50	Gospodarstwo podlega kontroli Powiatowego Inspektoratu Weterynarii	[TAK]	[NIE]	
51	Data ostatniej kontroli	[DATA KONTROLI]		
52	Liczba niezgodności	[0]	[1]	[2 I WIĘCEJ]
53	Opis niezgodności			
54	Zalecenia dla podmiotu kontrolowanego			
55	Termin wykonania zaleceń podmiotu kontrolującego	[DATA WYKONANIA]		
LISTA KONTROLNA SPIWET – GOSPODARSTWO, W KTORYM UTRZYMYWANE SA ZWIERZETA (ZWIERZETA FUTERKOWE) (załącznik dla zwierząt futerkowych)				
56	Gospodarstwo podlega kontroli Powiatowego Inspektoratu Weterynarii	[TAK]	[NIE]	
57	Data ostatniej kontroli	[DATA KONTROLI]		
58	Liczba niezgodności	[0]	[1]	[2 I WIĘCEJ]
59	Opis niezgodności			
60				
61	Termin wykonania zaleceń podmiotu kontrolującego	[DATA WYKONANIA]		
4				

KONTROLA DOBROSTANU ZWIERZĄT FUTERKOWYCH - WELFUR			
62	Gospodarstwo zgłoszone do programu WELFUR	[TAK]	[NIE]
63	Kontrola zwierząt I (1.01 – 28.02/lisy i 1.01 – 20.02/norki)	[DATA WYKONANIA]	
64	Ocena dobrostanu I (1.01 – 28.02/lisy i 1.01 – 20.02/norki)	[OCENA]	
65	Kontrola zwierząt II (1.05 – 31.07/lisy i 5.05 – 1.07/norki)	[DATA WYKONANIA]	
66	Ocena dobrostanu II (1.05 – 31.07/lisy i 5.05 – 1.07/norki)	[OCENA]	
67	Kontrola zwierząt III (1.10 – 30.11/ lisy i 23.09 – 30.1/norki)	[DATA WYKONANIA]	
68	Ocena dobrostanu zwierząt terminie III (1 październik - 30 listopad)	[OCENA]	
69	Ocena końcowa (trzy okresy)	[OCENA]	
70	Ważność certyfikatu	[DATA WYKONANIA]	
SZKOLENIA, DORADZTWO ORAZ PRZYGOTOWANIE DO SYTUACJI WYJĄTKOWYCH			
71	Hodowca uczestniczy w szkoleniach organizowanych przez związek branżowy mających na celu podniesienie poziomu warunków środowiskowych dobrostanu zwierząt		
72	Prowadzone są podstawowe szkolenia osób pracujących na fermie mające na celu poprawienie ich umiejętności i wiedzy		
73	Opracowany został plan działania na wypadek wystąpienia sytuacji wyjątkowej (problem z paszą, choroby zwierząt, eko-terroryzm)		
74	Certyfikat z zakresu zawodowego usypiania norek, uboju lisów i jenotów	[TAK]	[NIE]
75	Certyfikat „Dobrostan norek, lisów i jenotów. Wymagania prawne. Praktyka. Stan aktualnych badań naukowych”	[TAK]	[NIE]
76	Zaświadczenie z udziału w szkoleniu „Bezpieczeństwo i Higiena Pracy na fermie mięsożernych zwierząt futerkowych”	[TAK]	[NIE]
77	Pracownicy zapoznani są z postępowaniem w sytuacjach nadzwyczajnych w czasie nieobecności opiekuna zwierząt (choroby zwierząt, problemy z paszą, ekoterroryzm, kłęski żywiołowe itp.). Opracowane plany działania.		
78	Hodowca posiada spis instytucji i organizacji niezbędnych do działania w sytuacjach awaryjnych/kryzysowych (dane do kontaktu)		
Niniejszym oświadczam, iż wszystkie odpowiedzi na pytania zawarte w powyższym formularzu są zgodne z prawdą moją najlepszą wiedzą			
.....			
Kontrolę przeprowadzili:			
.....			
.....			
.....			
Inne uwagi:			
.....			
.....			
.....			
5			

Do protokołu dołączona zostaje dokumentacja fotograficzna certyfikowanej fermi.

1. Ogólny widok fermi
2. Standardowa klatka wraz z wyposażeniem
3. Zabezpieczenie fermi (ogrodzenie, inne zabezpieczenia)
4. Kuchni paszowej lub silosów na karmę

